

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ – ΦΡ. ΕΓΚΕΛΣ

# η γερμανική ιδεολογία

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

*Μετάφραση - Επιμέλεια*

Κ. ΦΙΛΙΝΗ

GUTENBERG  
ΑΘΗΝΑ 1997

ἐργατῶν στὶς πόλεις, κανένας σημαντικὸς καταμερισμὸς ἐργασίας δὲν παρατηρήθηκε. Στὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία αὐτὸς δυσκολεύονταν ἀπὸ τὴν κομματιασμένη καλλιέργεια ποὺ πλάι τῆς γεννήθηκε ἡ μικροβιοτεχνία τῶν ἰδιῶν τῶν ἀγροτῶν. Στὴ βιοτεχνία δὲν ὑπῆρχε κανένας καταμερισμὸς ἐργασίας στὰ ἴδια τὰ ξεχωριστὰ ἐπαγγέλματα, καὶ πολὺ μικρὸς ἀνάμεσα σὲ αὐτά. Ὁ καταμερισμὸς ἀνάμεσα σὲ βιομηχανία καὶ ἐμπόριο ὑπῆρχε ἤδη ἀπὸ προηγούμενα στὶς παλιότερες πόλεις. Στὶς πιὸ καινούργιες ἀναπτύχθηκε μόνον ἀργότερα, ὅταν οἱ πόλεις ἤρθαν σὲ ἀμοιβαῖες σχέσεις.

Ἡ συνένωση μεγαλύτερων ἐδαφῶν σὲ φεουδαρχικὰ βασίλεια ἦταν μιὰ ἀνάγκη τόσο γιὰ τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτῆμονες ὅσο καὶ γιὰ τὶς πόλεις. Ἡ ὀργάνωση τῆς κυρίαρχης τάξης, τῶν εὐγενῶν, εἶχε ἔτσι παντοῦ ἐπι κεφαλῆς τῆς ἑνα μονάρχης.

\*\*

Τὸ γεγονός ἐπομένως εἶναι ὅτι καθορισμένα ἄτομα,\* ποὺ εἶναι παραγωγικὰ δραστήρια κατὰ ἕναν καθορισμένο τρόπο, ἔρχονται σὲ καθορισμένες κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις. Ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρηση\*\* πρέπει σὲ κάθε ξεχωριστὴ περίπτωσι νὰ μᾶς δείξει ἐμπειρικὰ, καὶ χωρὶς ὁποιαδήποτε μυθοποίηση καὶ θεωρητικολογία, τὴ σύνδεση τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δομῆς μὲ τὴν παραγωγή. Ἡ κοινωνικὴ δομὴ καὶ τὸ κράτος ἐξελίσσονται συνεχῶς μέσα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς ζωῆς καθορισμένων ἀτόμων, ἀλλὰ ἀτόμων ὅχι ὅπως θὰ μπορούσαν νὰ παρουσιάζονται στὴ φαντασία τους ἢ στὴ φαντασία ἄλλων ἀτόμων, ἀλλὰ ὅπως πραγματικὰ εἶναι, δηλαδή ἔτσι ὅπως ἐνεργοῦν καὶ παράγουν ὑλικά, καὶ ἐπομένως ὅπως δροῦν σὲ καθορισμένα ὑλικά ὅρια, προϋποθέσεις καὶ ὅρους, ἐνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή τους\*\*\*

Ἡ παραγωγή ἰδεῶν, ἀντιλήψεων, συνείδησης, συνδέεται στὴν ἀρχὴ ἄμεσα καὶ στενὰ μὲ τὴν ὑλικὴ δραστηριότητα καὶ τὴν ὑλικὴ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἡ γλώσσα τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Ἡ ἀντίληψη, ἡ

\* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ μέσα σὲ καθορισμένες παραγωγικὲς σχέσεις.

\*\* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ ποὺ συνδέεται ἀπλῶς μὲ πραγματικὰ δεδομένα.

\*\*\* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Οἱ ἰδέες ποὺ διαμορφώνουν αὐτὰ τὰ ὅτομα εἶναι ἰδέες ποὺ ἀφοροῦν εἴτε τὴ σχέση τους μὲ τὴ φύση, εἴτε τὶς ἀμοιβαῖες τους σχέσεις, εἴτε τὴν ἴδια τους τὴ φύση. Εἶναι φανερό ὅτι σ' ὅλες αὐτές τὶς περιπτώσεις, αὐτές οἱ ἰδέες τους εἶναι ἡ συνειδητὴ ἐκφραση — πραγματικὴ ἢ ἀπατηλὴ — τῶν πραγματικῶν τους σχέσεων καὶ δραστηριοτή-

σκέψη, ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἐμφανίζονται σ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ στάδιο σὰν ἄμεση ἀπόρροια τῆς ὑλικῆς τους συμπεριφορᾶς. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὴν πνευματικὴ παραγωγή, ὅπως ἐκφράζεται στὴ γλώσσα τῆς πολιτικῆς, τῶν νόμων, τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκείας, τῆς μεταφυσικῆς, κτλ., ἐνὸς λαοῦ. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι αὐτοὶ ποὺ παράγουν τὶς ἀντιλήψεις τους, τὶς ἰδέες τους, κτλ.\* — ἀλλὰ οἱ πραγματικοὶ δραστήριοι ἄνθρωποι, ἔτσι ὅπως καθορίζονται ἀπὸ μιὰν ὀρισμένη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν τους δυνάμεων καὶ τῆς ἐπικοινωνίας ποὺ ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὲς μέχρι τὶς πιὸ πλατιεῖς μορφές τῆς. Ἡ συνείδηση δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ ὅτιδήποτε ἄλλο ἀπὸ συνειδητὴ ὑπαρξή, καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ πραγματικὴ διαδικασία τῆς ζωῆς τους. Ἄν σὲ κάθε ἰδεολογία οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ περιστάσεις τους παρουσιάζονται τὸ πάνω κάτω, ὅπως σὲ ἕνα σκοτεινὸ θάλαμο, τὸ φαινόμενο αὐτὸ πηγάζει ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ διαδικασία τῆς ζωῆς τους, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀντιστροφή τῶν ἀντικειμένων πάνω στὸν ἀμφιβληστροειδῆ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἄμεσα φυσικὴ διαδικασία τῆς ζωῆς τους.

Ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ, ἐδῶ ἀνεβαίνουμε ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανόν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ξεκινᾶμε ἀπὸ τὸ τί λένε, φαντάζονται, ἀντιλαμβάνονται οἱ ἄνθρωποι, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἔτσι ὅπως ἄλλοι τοὺς περιγράφουν, τοὺς σκέφτονται, τοὺς φαντάζονται, τοὺς ἀντιλαμβάνονται, γιὰ νὰ φτάσουμε ὕστερα στοὺς ἀνθρώπους μὲ σάρκα καὶ ὅσῃ. Ξεκινᾶμε ἀπὸ τοὺς πραγματικούς, δραστήριους ἀνθρώπους, καὶ πάνω στὴ βάση τῆς πραγματικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς τους δείχνουμε τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἰδεολογικῶν ἀντανάκλασεων καὶ ἀπηχήσεων αὐτῆς τῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς. Τὰ φαντάσματα ποὺ σχηματίζονται στὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ ἀποτελοῦν ἐπίσης, ἀναγκαστικά, ἐξιδανικεύσεις τῆς ὑλικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς τους, ποὺ μπο-

των, τῆς παραγωγῆς τους, τῆς ἐπικοινωνίας τους καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τους (ὀργάνωσης) συμπεριφορᾶς. Ἡ ἀντίθετη παραδοχὴ εἶναι δυνατὴ μονάχα ἂν πλᾶι στὸ πνεῦμα τῶν πραγματικῶν καὶ ὑλικῶν ἐξελισσομένων ἀτόμων προϋποθέτει ἕνα ἄλλο ξεχωριστὸ πνεῦμα. Ἄν ἡ συνειδητὴ ἐκφραση τῶν πραγματικῶν σχέσεων αὐτῶν τῶν ἀτόμων εἶναι ἀπατηλὴ, ἂν μέσα στὴ φαντασία τους ἀναποδογυρίζουν τὴν πραγματικότητά, τότε αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ περιορισμένου τους ὑλικοῦ τρόπου δραστηριότητος καὶ τῶν περιορισμένων κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ πηγάζουν ἀπ' αὐτόν.

\* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ καὶ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι ἔτσι ὅπως καθορίζονται ἀπὸ τὸν τρόπο παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς τους ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὑλικὴ τους ἐπικοινωνία καὶ τὴν παραπέρα ἀνάπτυξή τῆς μέσα στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ διάρθρωση.

ρεῖ νὰ ἐπαληθευτεῖ ἐμπειρικῶς καὶ συνδέεται μὲ ὑλικὲς προϋποθέσεις. Ἔτσι, ἡ ἠθικὴ, ἡ θρησκεία, ἡ μεταφυσικὴ, ὅλη ἡ ἄλλη ἰδεολογία καὶ οἱ ἀντίστοιχοι μορφὲς συνείδησης, δὲ διατηροῦν πιά τὴν ὅψη τῆς αὐτονομίας. Δὲν ἔχουν οὔτε ἱστορία οὔτε ἐξέλιξη, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι ἀναπτύσσοντας τὴν ὑλικὴ τους παραγωγὴ καὶ τὴν ὑλικὴ τους ἐπικοινωνία, ἀλλάζουν, παράλληλα καὶ τὴν πραγματικὴ τους ὑπαρξή, καθὼς καὶ τὴ σκέψη τους καὶ τὰ προϊόντα τῆς σκέψης τους. Δὲν καθορίζει ἡ συνείδηση τὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἡ ζωὴ καθορίζει τὴ συνείδηση. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη μέθοδο, ἀφετηρία εἶναι ἡ συνείδηση, παρμένη σὰν τὸ ζωντανὸ ἄτομο. Σύμφωνα μὲ τὴ δεύτερη μέθοδο, πού ἀντιστοιχεῖ στὴν πραγματικὴ ζωὴ, ἀφετηρία εἶναι τὰ ἴδια τὰ πραγματικὰ καὶ ζωντανὰ ἄτομα, καὶ ἡ συνείδηση ἐξετάζεται μονάχα σὰν ἡ δ ι κ ῆ τ ο υ ς συνείδηση.\* Αὕτῃ ἡ μέθοδος ἔχει ἐπίσης τὶς προϋποθέσεις της. Ξεκινáει ἀπὸ τὶς πραγματικὲς προϋποθέσεις καὶ δὲν τὶς ἐγκαταλείπει οὔτε στιγμή. Οἱ προϋποθέσεις της εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ὅχι σὲ οποιαδήποτε φανταστικὴ ἀπομόνωση καὶ ἀκαμψία, ἀλλὰ στὴν πραγματικὴ τους, ἐμπειρικὰ ἀντιληπτὴ διαδικασίαν ἀνάπτυξης σὲ καθορισμένες συνθήκες. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ περιγραφεῖ αὕτῃ ἡ διαδικασία ζωῆς, ἡ ἱστορία παύει νὰ εἶναι μιὰ συλλογὴ νεκρῶν γεγονότων, ὅπως τὴ θεωροῦν οἱ ἐμπειριστὲς (πού καὶ οἱ ἴδιοι εἶναι ἐπίσης ἀφηρημένοι), ἢ μιὰ φανταστικὴ δραστηριότητα φανταστικῶν ὑποκειμένων, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς ἰδεαλιστὲς.

Ὅπου σταματáει ἡ θεωρία — στὴν πραγματικὴ ζωὴ — ἐκεῖ ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ, θετικὴ ἐπιστήμη: ἡ ἔκθεσις τῆς πρακτικῆς δραστηριότητος, τῆς πρακτικῆς διαδικασίας τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἀνθρώπων. Τὰ κούφια λόγια γιὰ συνείδηση σταματᾶνε, καὶ ἡ πραγματικὴ γνώση πρέπει νὰ πάρει τὴ θέσιν της. Ὅταν ἀπεικονίζεται ἡ πραγματικότητα, τότε ἡ φιλοσοφία σὰν ἀνεξάρτητος κλάδος τῆς γνώσης χάνει τὸ μέσο τῆς ὑπαρξῆς της. Στὴν καλύτερη περίπτωσιν τὴ θέσιν της μπορεῖ νὰ τὴν πάρει μιὰ συνόψισις τῶν πιὸ γενικῶν ἀποτελεσμάτων καὶ ἀφαιρέσεων πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν τὶς δοῦμε ἀποσπασμένους ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἱστορία, οἱ ἀφαιρέσεις αὐτὲς δὲν ἔχουν αὐτὲς καθεαυτὲς οποιαδήποτε ἀξία. Μποροῦν μονάχα νὰ χρησιμεύουν γιὰ νὰ διευκολύνουν τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, νὰ δείξουν τὴν ἀκολουθίαν τῶν ξεχωριστῶν του στρωμάτων. Ἀλλὰ αὐτὲς μὲ κανέναν τρόπο δὲν παρέχουν μιὰ συνταγὴ ἢ ἓνα σχῆμα, ὅπως κάνει ἡ φιλοσοφία, γιὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὶς ἐποχὰς τῆς ἱστορίας. Ἀντίθετα, οἱ δυσ-

\* /Ἀρχικὴ διατύπωση στὸ χειρόγραφο/: μονάχα σὰν ἡ συνείδηση τῶν ἀτόμων πού ἔχουν μιὰ πρακτικὴ δραστηριότητα.

κολίες μας ἀρχίζουν μονάχα ὅταν ἀρχίζουμε νὰ παρατηροῦμε καὶ νὰ τακτοποιοῦμε γιὰ τὴν πραγματικὴ του ἀπεικόνισιν τὸ ἱστορικὸ μας ὕλικό, εἴτε αὐτὸ ἀφορᾷ περασμένη ἐποχὴ εἴτε τὸ παρόν. Ἡ ἐξάλειψις αὐτῶν τῶν δυσκολιῶν ἐξαρτεῖται ἀπὸ προϋποθέσεις πού εἶναι τελειῶς ἀδύνατο νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ, ἀλλὰ πού προκύπτουν μονάχα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς πραγματικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριότητος τῶν ἀτόμων κάθε ἐποχῆς. Θὰ ἐπιλέξουμε ἐδῶ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀφαιρέσεις, πού θὰ τὶς χρησιμοποιοῦμε σὲ ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν ἰδεολογίαν, καὶ θὰ τὶς φωτίσουμε μὲ ἱστορικὰ παραδείγματα.

/ 2 /

Φυσικὰ δὲ θὰ κάνομε τὸν κόπο\* νὰ ἐξηγήσουμε στοὺς σοφοὺς φιλοσόφους μας ὅτι ἡ «ἀπελευθέρωσις» τοῦ «ἀνθρώπου» δὲν προχωρεῖ οὔτε διήμα\*\* ὅταν ἀνάγουμε τὴ φιλοσοφίαν, τὴ θεολογίαν, τὴν οὐσίαν καὶ ὅλο τὸ ἄχρηστο ὕλικό σὲ «αὐτοσυνείδησιν»\*\*\* καὶ ὅταν ἐλευθερώνουμε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τῶν φράσεων,\*\*\*\* πού ποτὲ δὲν τὸν κρατοῦσαν ὑπόδουλο.\*\*\*\*\* Ὅτε πρόκειται νὰ τοὺς ἐξηγήσουμε διὰ πραγματικὴ ἀπελευθέρωσιν εἶναι δυνατὴ μονάχα στὸν πραγματικὸν κόσμον καὶ μονάχα μὲ πραγματικὰ μέσα, [ὅτι ἡ δουλεία δὲ μπορεῖ νὰ καταργηθεῖ χωρὶς τὴν ἀτμομηχανὴν καὶ τὶς κλωστικὰς μηχανὰς μιούλ καὶ τζέννου, ὅτι ἡ δουλοπαροικία δὲ μπορεῖ νὰ καταργηθεῖ χωρὶς βελτιωμένη γεωργία, καὶ ὅτι γενικὰ οἱ ἄνθρωποι δὲ μποροῦν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ὅσο εἶναι ἀνίκανοι νὰ ἀποκοτῶν τροφὴν καὶ πιστόν, κατοικίαν καὶ ρούχα σὲ ολοκληρωμένη ποιότητα καὶ ποσότητα.] Ἡ ἀπελευθέρωσις εἶναι πράξις ἱστορικὴ καὶ ὅχι διανοητικὴ καὶ προκαλεῖται ἀπὸ ἱστορικοὺς ὅρους, ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν / τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου, τῆς /ἀγροτικῆς/ οἰκονομίας, τῶν /ὄρων ἐπικοινωνίας/. /.../.<sup>1</sup>

Στὴ Γερμανίαν,\*\*\*\*\* μιὰ χώρα ὅπου ἀσήμαντη μονάχα ἀνάπτυξις

\* /Σημείωσις τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριον/: Φ ὠ ὕ ε ρ μ π α χ.

\*\* /Σημείωσις τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριον/: Φιλοσοφικὴ ἀπελευθέρωσις καὶ πραγματικὴ ἀπελευθέρωσις.

\*\*\* /Σημείωσις τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριον/: Ἄ ν θ ρ ω π ο ς, Ὁ Μ α ν α δ ι κ ὸ ς Ἄ ν θ ρ ω π ο ς. Τὸ ἄ τ ο μ ο.

\*\*\*\* /Σημείωσις τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριον/: Γεωλογικοί, ὑδρογραφικοί, κτλ., ὅροι.

\*\*\*\*\* /Σημείωσις τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριον/: Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἀνάγκες καὶ ἐργασία.

1. Οἱ ἐπόμενες γραμμὲς δὲ μποροῦν νὰ διαβαστοῦν γιατί τὸ φύλλον χαρτὶ εἶναι πολὺ καταστραμμένο.

\*\*\*\*\* /Σημείωσις τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριον/: Ἡ σπουδαιότητα τῶν φρά-

Ἐφόσον ἀσχολούμαστε μὲ τοὺς Γερμανοὺς, ποὺ δὲν ἔχουν προϋποθέσεις, πρέπει νὰ ἀρχίσουμε ἀναφέροντας τὴν πρώτη προϋπόθεση κάθε ἀνθρώπινης ὑπαρξης καί, ἐπομένως κάθε ἱστορίας, τὴν προϋπόθεση δηλαδή, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ζοῦν γιὰ νὰ μποροῦν νὰ «κάνουν ἱστορία».\*\* Ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἀπαιτεῖ πρὶν ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, φαγητὸ καὶ πιτό, κατοικία, ροῦχα καὶ μερικά ἄλλα πράγματα. Ἡ πρώτη ἱστορικὴ πράξη εἶναι ἔτσι ἡ παραγωγὴ τῶν μέσων γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν αὐτῶν τῶν ἀναγκῶν, ἡ παραγωγὴ τῆς ἴδιας τῆς ὕλικῆς ζωῆς. Καὶ πραγματικά, αὐτὴ εἶναι μιὰ ἱστορικὴ πράξη, ἕνας βασικὸς ὁρος κάθε ἱστορίας, ποὺ σήμερα, ὅπως καὶ χίλια χρόνια πρὶν, πρέπει κάθε μέρα καὶ κάθε ὥρα νὰ πραγματοποιεῖται ἀπλῶς γιὰ νὰ διατηροῦνται οἱ ἄνθρωποι στὴ ζωὴ. Ἀκόμα κι ὅταν ὁ αἰσθητὸς κόσμος περιορίζεται σ' ἕνα ἐλάχιστο, σ' ἕνα ραβδί, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν Ἅγιο Μπρούνο,<sup>1</sup> προϋποθέτει τὴν πράξιν τῆς παραγωγῆς τοῦ ραβδιοῦ. Ἐπομένως σὲ οποιαδήποτε ἀντίληψιν τῆς ἱστορίας πρέπει κανεῖς πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ παρατηρήσῃ αὐτὸ τὸ βασικὸ γεγονός σὲ ὅλη τὴ σημασίαν του καὶ σὲ ὅλα του τὰ ἐπακόλουθα καὶ νὰ τοῦ δώσει τὴν ὀφειλόμενη σπουδαιότητα. Εἶναι πολὺ γνωστὸ ὅτι οἱ Γερμανοὶ ποτὲ δὲν ἔκαναν αὐτὸ τὸ πράγμα, καὶ γι' αὐτὸ ποτὲ δὲν εἶχαν μιὰ γήινην βάση γιὰ ἱστορίαν καὶ ἐπομένως δὲν εἶχαν ποτὲ τοὺς ἑγὰν ἱστορικό. Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ, ἀκόμα κι ὅταν ἔχουν καταλάβει τὴν σχέσιν αὐτοῦ τοῦ γεγονότος

\* /Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα εἶναι διαγραμμαμένο στὸ χειρόγραφο:/ Ὁ Λόγος ποὺ ἐξετάζουμε ἐδῶ τὴν ἱστορίαν πρὸ λεπτομερειῶν εἶναι ὅτι οἱ λέξεις «ἱστορία» καὶ «ἱστορικός» σημαίνουν συνήθως ὅτιδήποτε γιὰ τὸν Γερμανὸ ἐκτός ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Λαμπρὸ σχετικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ εἰδικὰ ὁ Ἅγιος Μπρούνο μὲ τὴν «ἀπὸ ὁμῶνος εὐγλωττία» του.

\*\* /Περιθωριακὴ σημείωσις τοῦ Μάρξ:/Hegel. Γεωλογικοί, ὑδρογραφικοί, κτλ. ὅροι. Ἀνθρώπινα σώματα. Ἀνάγκες, ἐργασία.

1. Ὑπαινιγμὸς σὲ μιὰ θεωρίαν τοῦ Μπρούνο Μπάουερ.

μέ τη λεγόμενη ιστορία μονάχα μ' έναν εξαιρετικά μονόπλευρο τρόπο, ιδιαίτερα όσο παρέμεναν μέσα στα δίχτυα της πολιτικής ιδεολογίας, έχουν κάνει ώσπου τις πρώτες προσπάθειες για να δώσουν στο γράψιμο της ιστορίας μιάν υλιστική βάση, γιατί ήταν οι πρώτοι που έγραψαν ιστορίες της ιδιωτικής κοινωνίας, του εμπορίου και της βιομηχανίας.

Το δεύτερο σημείο είναι ότι ή ίδια ή πρώτη ανάγκη που ικανοποιήθηκε, ή πράξη της ικανοποίησής της και το όργανο που αποκτήθηκε απ' αυτή την ικανοποίηση, οδηγεί σε καινούργιες ανάγκες. Και αυτή ή παραγωγή καινούργιων αναγκών είναι ή πρώτη ιστορική πράξη. Έδω αναγνωρίζουμε τους πνευματικούς προγόνους της μεγάλης ιστορικής σοφίας των Γερμανών που όταν εξαντλούν τα θετικά υλικά και όταν δε μπορούν να σερβίρουν ούτε θεολογικά, ούτε πολιτικά, ούτε φιλολογικά σκουπίδια, βεβαιώνουν ότι αυτό δεν είναι καθόλου ιστορία, αλλά ή «προϊστορική εποχή». Δέ μας διαφωτίζουν όμως για το πώς περνάμε από αυτή τη χωρίς νόημα «προϊστορία» στην καθεαυτή ιστορία, παρόλο που απ' την άλλη μεριά στην ιστορική τους θεωρητικολογία αρπάζονται απ' αυτή την «προϊστορία» με ιδιαίτερο ζήλο, επειδή φαντάζονται εκεί τους έαυτούς τους ασφαλείς από έπεμβάσεις «ακατέργαστων γεγονότων» και, ταυτόχρονα, γ ι α τ ι εκεί μπορούν να αφήνουν τελείως αδέσμευτη τη θεωρητική τους παρόρμηση και να γεννούν και να καταρρίπτουν υποθέσεις κατά χιλιάδες.

Το τρίτο περιστατικό που μπαίνει εύθως έξ αρχής στην ιστορική εξέλιξη είναι ότι οι άνθρωποι που καθημερινά ξαναφτιάχνουν τη ζωή τους, αρχίζουν να φτιάχνουν άλλους ανθρώπους, να αναπαράγουν το είδος τους. Πρόκειται για τη σχέση άνδρα και γυναίκας, γονιών και παιδιών, για την οικογένεια. Η οικογένεια που είναι στην αρχή ή μόνη κοινωνική σχέση, γίνεται αργότερα, όταν οι αυξανόμενες ανάγκες δημιουργούν νέες κοινωνικές σχέσεις και ο αυξανόμενος πληθυσμός νέες ανάγκες, μιάν δευτερεύουσα σχέση (με εξαίρεση τη Γερμανία), και πρέπει τότε να χειριστούμε και να αναπτύξουμε αυτό το θέμα σύμφωνα με τα υπάρχοντα εμπειρικά δ ε δ ο μ έ ν α, όχι σύμφωνα με την «έννοια της οικογένειας», όπως συνηθίζεται στη Γερμανία. Αυτές τις τρεις πλευρές κοινωνικής δραστηριότητας δεν πρέπει βέβαια να τις πάρουμε σαν τρία διαφορετικά στάδια, αλλά ακριβώς σαν τρεις απλώς πλευρές, ή, για να το κάνουμε καθαρό στους Γερμανούς, τρεις «στιγμές», που έχουν υπάρξει ταυτόχρονα από την αρχή της ιστορίας και από την εποχή των πρώτων ανθρώπων, και που επιβεβαιώνουν την υπαρκτή τους στην ιστορία ακόμα και σήμερα.

Η παραγωγή της ζωής, τόσο του καθενός μέσα στην εργασία όσο

και καινούργιας ζωής μέσω της γέννησης απογόνων, εμφανίζεται τώρα σά μιὰ διπλή σχέση: από τη μιὰ μεριά σά φυσική και από την άλλη σάν κοινωνική σχέση. Λέγοντας κοινωνική έννοούμε τη συνεργασία πολλών ατόμων, άσχετο κάτω από ποιές συνθήκες, με ποιό τρόπο και για ποιό σκοπό. Από δω προκύπτει ότι ένας καθορισμένος τρόπος παραγωγής, ή βιομηχανικό στάδιο, συνδυάζεται πάντα μ' έναν καθορισμένο τρόπο συνεργασίας, ή κοινωνικό στάδιο, και αυτός ο τρόπος συνεργασίας είναι ο ίδιος μιὰ «παραγωγική δύναμη». Προκύπτει επίσης ότι ή μάζα των παραγωγικών δυνάμεων που είναι προσιτές στον άνθρωπο καθορίζει τη φύση της κοινωνίας, άρα, ότι την «ιστορία της ανθρωπότητας» πρέπει πάντοτε να τη μελετάμε και να την έπεξεργαζόμαστε σέ σχέση με την ιστορία της βιομηχανίας και της ανταλλαγής. Άλλά είναι επίσης καθαρό ότι στη Γερμανία είναι αδύνατο να γράψει κανείς αυτό το είδος ιστορίας, γιατί οι Γερμανοί στερούνται όχι μόνο την ικανότητα κατανόησης και τα υλικά, αλλά έπίσης τη «σιγουριά των αισθήσεών» τους, γιατί πέρα απ' το Ρήγο δε μπορείς να έχεις καμμιὰ εμπειρία αυτών των πραγμάτων, μιὰ και ή ιστορία έχει σταματήσει εκεί. Έτσι είναι ολοφάνερο εύθως έξ αρχής ότι υπάρχει μιὰ υλιστική σύνδεση των ανθρώπων ανάμεσά τους, που καθορίζεται από τις ανάγκες τους και τον τρόπο παραγωγής τους, και που είναι εξίσου παλιά όσο και οι ίδιοι οι άνθρωποι. Αυτή ή σύνδεση παίρνει πάντα καινούργιες μορφές, κι έτσι παρουσιάζει μιάν «ιστορία» ανεξάρτητα από την υπαρκτή οποιουδήποτε πολιτικού ή θρησκευτικού παραλογισμού, που επιπρόσθετα θά συγκρατούσε μαζί τους ανθρώπους.

Μονάχα τώρα, αφού έχουμε πιά εξετάσει τέσσερες στιγμές, τέσσερες πλευρές των αρχικών ιστορικών σχέσεων, βρίσκουμε επίσης ότι ο άνθρωπος διαθέτει «συνείδηση».<sup>\*</sup> Άλλά ακόμα και σ' αυτή την περίπτωση, όχι έξ αρχής σάν «καθαρή» συνείδηση. Εύθως έξ αρχής το πνεύμα το θαραίνει ή κατάρρα ότι είναι «φορτωμένο» με ύλη, που έδω κάνει την εμφάνισή της με τη μορφή παραγμένων στρωμάτων άέρα, ήχων, με δυο λόγια, με τη μορφή όμιλίας. Η όμιλία είναι τόσο παλιά όσο και ή συνείδηση, ή όμιλία είναι επίσης πρακτική συνείδηση που υπάρχει επίσης για άλλους ανθρώ-

\* /Σημείωση του Μορξ στο περιθώριο:/ Οι άνθρωποι έχουν ιστορία γιατί πρέπει να π α ρ ά γ ο υ ν τη ζωή τους και γιατί πρέπει επιπλέον να την ιαράγουν μ' έναν κ α θ ο ρ ι σ μ έ ν ο τρόπο: αυτός προσδιορίζεται από τη φυσική τους όργάνωση. Η συνείδησή τους καθορίζεται με τον ίδιο ακριβώς ρόπο.

\*\* /Οι παρακάτω λέξεις είναι διαγραμμένες στο χειρόγραφο:/ Η σχέση ου πρὸς τὸ περιβάλλον μου είναι ή συνείδησή μου.

πους, και γι' αυτό το λόγο υπάρχει πραγματικά και για μένα μονάχα προσωπικά. Η δμιλία όπως και η συνείδηση, πηγάζει μονάχα από την ανάγκη, την αναγκαιότητα, της επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους.\*\* Όταν υπάρχει μια σχέση, υπάρχει για μένα: το ζώο «δεν έρχεται σε σχέση» με διτιδήποτε, δεν έρχεται απολύτως σε καμιά σχέση. Για το ζώο, η σχέση του με άλλους δεν υπάρχει σά σχέση. Η συνείδηση, επομένως, είναι εϋθύς εξ αρχής ένα κοινωνικό προϊόν, και παραμένει τέτοιο όσο υπάρχουν γενικά άνθρωποι. Η συνείδηση βέβαια, είναι αρχικά απλώς συνείδηση που αφορά το α μ ε σ ο αίσθητο περιβάλλον και συνείδηση της περιορισμένης σύνδεσης με άλλα πρόσωπα και πράγματα έξω από το άτομο που αποκτάει βαθμιαία αυτοσυνείδηση. Ταυτόχρονα είναι συνείδηση της φύσης, που πρώτα εμφανίζεται στους ανθρώπους σά μια τελείως ξένη, παντοδύναμη και απρόσβλητη δύναμη, που μ' αυτήν οι σχέσεις των ανθρώπων είναι καθαρά ζωικές και που τους επιβάλλεται όπως και σά ζωά. Είναι έτσι μια καθαρή ζωική συνείδηση της φύσης (θρησκεία της φύσης).

Βλέπουμε εδώ άμέσως ότι αυτή η θρησκεία της φύσης ή αυτή η ειδική σχέση των ανθρώπων προς τη φύση, καθορίζεται από τη μορφή της κοινωνίας και το αντίστροφο. Έδω, όπως παντού άλλου, η ταυτότητα φύσης και ανθρώπου εμφανίζεται επίσης με τέτοιο τρόπο, ώστε η περιορισμένη συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντι στη φύση καθορίζει την περιορισμένη τους σχέση του ενός με τον άλλον, και η περιορισμένη τους σχέση του ενός με τον άλλον καθορίζει την περιορισμένη σχέση των ανθρώπων προς τη φύση, επειδή ακριβώς η φύση έχει ελάχιστα αλλάξει από την ιστορία.<sup>1</sup> Καί, απ' την άλλη μεριά, η συνείδηση του ανθρώπου για την ανάγκη να συνδέεται με τὰ άτομα γύρω του είναι ή αρχή της συνείδησης ότι ζει μέσα σε κοινωνία γενικά. Αυτή η αρχή είναι τόσο ζωική όσο και η ίδια η κοινωνική ζωή σ' αυτό το στάδιο. Είναι απλώς συνείδηση κοπαδιού, και εδώ ο άνθρωπος ξεχωρίζει από το πρόβατο μονάχα από το γεγονός ότι σ' αυτόν η συνείδηση παίρνει τη θέση του ένστικτου, ή ότι το ένστικτό του είναι συνειδητό ένστικτο. Αυτή η συνείδηση προβάτου ή φυλετική συνείδηση εξελίσσεται και αναπτύσσεται με την αύξηση της παραγωγικότητας, την αύξηση των αναγκών και, πράγμα βασικό και για τὰ δυο προηγούμενα, με την αύξηση του πληθυσμού. Έτσι αναπτύσσεται ο καταμερισμός

1. Το απόσπασμα από το «Βλέπουμε εδώ άμέσως ότι αυτή η θρησκεία της φύσης...» έως το «...έχει ελάχιστα αλλάξει από την ιστορία» είναι γραμμένο στη δεξιά στήλη του χειρόγραφου του Μάρξ.

της εργασίας, που αρχικά δεν ήταν τίποτε άλλο από καταμερισμός της εργασίας στη σεξουαλική πράξη, και ύστερα, εκείνος ο καταμερισμός εργασίας που αναπτύσσεται αϋθόρμητα ή «φυσικά» εξ αίτιας φυσικής προδιάθεσης (π.χ. σωματική δύναμη), αναγκών, τυχαίων γεγονότων, κτλ. κτλ.\* Ο καταμερισμός της εργασίας γίνεται πραγματικά τέτοιος μονάχα από τη στιγμή που εμφανίζεται ένας καταμερισμός υλικής και πνευματικής εργασίας\*\*. Από τη στιγμή αυτή και πέρα η συνείδηση μ π ο ρ ε ι πραγματικά να φαντάζεται ότι είναι κάτι διαφορετικό από τη συνείδηση της υπάρχουσας πρακτικής, ότι π ρ α γ μ α τ ι κ ά αντιπροσωπεύει κάτι, χωρίς να αντιπροσωπεύει κάτι πραγματικό. Από δώ και πέρα η συνείδηση βρίσκεται σε θέση να χειραφετήσει τον εαυτό της από τον κόσμο και να προχωρήσει στη διαμόρφωση της «καθαρής» θεωρίας, της θεολογίας, της φιλοσοφίας, της ήθικης κλπ. Αλλά κι όταν ακόμη αυτή η θεωρία, ή θεολογία, ή φιλοσοφία, ή ήθικη, κλπ., έρχεται σε αντίθεση με τις υπάρχουσες σχέσεις, αυτό μπορεί να συμβεί μονάχα επειδή οι υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις έχουν έρθει σε αντίθεση με τις υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις. Επιπλέον σε μια ορισμένη εθνική σφαίρα μπορεί επίσης αυτό να συμβεί, επειδή στην περίπτωση αυτή η αντίφαση εμφανίζεται όχι στην εθνική περιοχή, αλλά ανάμεσα σ' αυτή την εθνική συνείδηση και την πρακτική άλλων εθνών,\*\*\* δηλαδή ανάμεσα στην εθνική και τη γενική συνείδηση ενός έθνους (όπως το βλέπουμε τώρα στη Γερμανία). Και τότε για το έθνος αυτό, επειδή επιφανειακά αυτή η αντίφαση παρουσιάζεται μονάχα σάν αντίφαση στην εθνική συνείδηση, ο αγώνας μοιάζει να περιορίζεται σ' αυτή την εθνική κοπριά, επειδή ακριβώς αυτό το έθνος είναι ή σαπίλα καθεαυτή.

Επιπλέον είναι τελείως αδιάφορο τί επιχειρεί να κάνει ή συνείδηση για λογαριασμό της: από όλη αυτή την κοπριά θγάζουμε μονάχα το συμπέρασμα ότι αυτές οι τρεις στιγμές, οι παραγωγικές δυνάμεις, ή κοινωνική κατάσταση, και ή συνείδηση μπορούν και πρέπει να έρθουν σε αντίθεση ανάμεσά τους, επειδή ο κ α τ α μ ε ρ ι σ μ ό ς τ η ς π ρ α γ μ α τ ι κ ή ς συνεπάγεται τη δυνατότητα, ή μάλλον το γεγονός, ότι ή πνευματική

\* /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο, αλλά διαγραμμένη: / Οι άνθρωποι αναπτύσσουν τη συνείδησή τους σά πλαίσια της πραγματικής ιστορικής εξέλιξης.

\*\* /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο: / Η πρώτη μορφή ιδεολόγων, οι π α π ά δ ε ς, συμπέφτει.

\*\*\* /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο: / Θ ρ η σ κ ε ι α. Οι Γερμανοί και ή ιδεολογία σάν τέτοια.

σταση πραγμάτων. Οί θροι αυτής της κίνησης προκύπτουν από τις προϋποθέσεις που τώρα υπάρχουν. Επιπλέον, ή μάζα των εργατών που είναι μόνον εργάτες — μαζική εργατική δύναμη αποκομμένη από το κεφάλαιο ή από κάθε είδος ικανοποίησης έστω και περιορισμένης — προϋποθέτει την παγκόσμια αγορά όπως επίσης την προϋποθέτει και ή απώλεια, ή όχι πρόσκαιρη, αυτής της εργασίας, σά σίγουρης πηγής ζωής, απώλεια που προκύπτει από το συναγωνισμό. Το προλεταριάτο μπορεί έτσι νά υπάρξει μονάχα παγκόσμια — ιστορικά, όπως και ο κομμουνισμός, ή δραστηριότητά του προλεταριάτου, μπορεί νά έχει μονάχα μιὰ «παγκόσμια - ιστορική» υπαρξη. Πρόκειται για παγκόσμια - ιστορική υπαρξη ατόμων, δηλαδή υπαρξη ατόμων που συνδέεται άμεσα μέ την παγκόσμια ιστορία.

Πώς άλλιως θά μπορούσε, λόγου χάρη, ή ιδιοκτησία νά έχει μιάν όποιαδήποτε ιστορία, νά έχει πάρε διαφορετικές μορφές; Πώς θά μπορούσε ή γαιοκτησία, π.χ., σύμφωνα μέ τις διαφορετικές δεδομένες προϋποθέσεις, νά έχει περάσει στή Γαλλία από το κομμουνισμια στή συνκέντρωση στά χέρια λίγων, και στήν Αγγλία από τή συνκέντρωση στά χέρια λίγων στό κομμουνισμια, όπως συμβαίνει πραγματικά σήμερα; Η πώς συμβαίνει ώστε το έμποριο, που τελικά δέν είναι τίποτε άλλο παρά ανταλλαγή προϊόντων των διαφόρων ατόμων και χωρών, νά κυβερνάει ολόκληρο τόν κόσμο μέσο της σχέσης προσφοράς και ζήτησης — μιās σχέσης που έπως λέει ένας άγγλος οικονομολόγος πετάει πάνω από τή γή σάν τή μοίρα των αρχαίων, και που μέ άόρατο χέρι μοιράζει ευτυχία και δυστυχία στούς ανθρώπους, στήνει αυτοκρατορίες και γκρεμίζει αυτοκρατορίες, κάνει τά έθνη νά γεννιούνται και νά έξαφανίζονται — ένω μέ τήν κατάργηση της θάσης, της ατομικής ιδιοκτησίας, και μέ τήν κομμουνιστική ρύθμιση της παραγωγής που έξαλείφει από τούς ανθρώπους το αίσθημα έτι είναι αποξενωμένοι από το προϊόν που οί ίδιοι παράγουν, ή δύναμη της σχέσης προσφοράς και ζήτησης έκμηδενίζεται, και οί άνθρωποι βάζουν πάλι κάτω από τόν έλεγχό τους τήν ανταλλαγή, και παραγωγή, τόν τρόπο της άμοιβαίας τους σχέσης;

\*

Η μορφή έπικοινωνίας που καθορίζεται από τις υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις σ' έλα τά προηγούμενα ιστορικά στάδια, και που μέ τή

κοινωνία πολιτών

σειρά της νά καθορίζει, είναι ή ιδιωτική κοινωνία.<sup>1</sup> Η τελευταία, έπως είναι φανερό από έσα είπαμε πιο πάνω, έχει σάν προϋποθέσεις και σά θεμελιώδη θάση της τήν άπλή οικογένεια και τή σύνθετη οικογένεια, τή λεγόμενη φυλή, που δώσαμε τόν πληρέστερο όρισμό τους προηγούμενα. Εδώ πιά έλέπουμε πώς αυτή ή ιδιωτική κοινωνία είναι ή άληθινή έστια και ή σκηνή έλης της ιστορίας και πόσο παράλογη είναι ή έπικρατούσα ώς τώρα αντίληψη για τήν ιστορία, που παραμελεί τις πραγματικές σχέσεις και περιορίζεται στις πολυθρύλητες πράξεις των αρχηγών και των κρατών.\*

\*

Η ιστορία είναι άπλως ή διαδοχή έξεχωριστών γενιών, που καθεμιά τους έκμεταλλεύεται τά ύλικά, τά κεφάλαια, τις παραγωγικές δυνάμεις που της παραδόθηκαν από έλες τις προηγούμενες γενιές, και έτσι από τή μιὰ μεριά, συνεχίζει τήν παραδοσιακή δραστηριότητα μέσα σέ τελείως άλλαγμένες συνθήκες και, από τήν άλλη, μεταβάλλει τις παλιές περιστάσεις μέ μιὰ τελείως άλλαγμένη δραστηριότητα. Αυτό μπορεί νά διαστρεβλωθεί θεωρητικά έτσι που ή κατοπινή ιστορία νά γίνεται ο σκοπός της προηγούμενης ιστορίας. Λόγου χάρη, ο σκοπός που άποδίδεται στήν ανάκαλυψη της Αμερικνής είναι νά προωθήσει τήν έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης. Έτσι ή ιστορία άποκτάει τούς δικούς της ειδικούς σκοπούς και γίνεται «ένα πρόσωπο πλάι σέ έλλα πρόσωπα» (δηλαδή: «Αυτοσυνείδηση, Κριτική, ο Μοναδικός, κλπ.»), ένω αυτό που σημαίνουν οί λέξεις «προορισμός», «σκοπός», «σπέρμα», ή «ίδέα» της παλιότερης ιστορίας δέν είναι τίποτε περισσότερο από μιάν άφαίρεση δημιουργημένη από τήν κατοπινή ιστορία, μιὰ άφαίρεση της δραστήριας έπίδρασης που ή παλιότερη ιστορία άσκει πάνω στήν κατοπινή ιστορία.

Όσο περισσότερο οί έξεχωριστές σφαίρες, που έπιδρούν ή μιὰ πάνω

1. Η γερμανική έκφραση είναι: bürgerliche gesellschaft, που μπορεί άλλου νά σημαίνει «άστική κοινωνία».

\* /Το άκόλουθο άπόσπασμα είναι διαγραμμαμένο στό χειρόγραφο: / Βασικά έξετάσαμε ώς τώρα μόνο μιὰ πλευρά της άνθρωπινης δραστηριότητας, τή μεταμόρφωση της φύσης από τούς ανθρώπους. Η άλλη πλευρά, ή μεταμόρφωση των άνθρώπων από τούς ανθρώπους...

Προέλευση του κράτους και ή σχέση του κράτους πρός τήν ιδιωτική κοινωνία.

στήν ἄλλη, ἐπεκτείνονται στήν πορεία αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης, τόσο περισσότερο ἢ ἀρχικὴ ἀπομόνωση τῶν ξεχωριστῶν ἐθνῶν καταστρέφεται ἀπὸ τὸν ἀναπτυγμένο τρόπο παραγωγῆς καὶ ἐπικοινωνίας καὶ τὸν καταμερισμὸ ἐργασίας πού αὐθόρμητα προωθείται ἀπ' αὐτά, τόσο περισσότερο ἢ ἱστορία γίνεται παγκόσμια ἱστορία. "Ἔτσι λόγου χάρη, ἀν στήν Ἀγγλία ἐφευρεθεῖ μιὰ μηχανή, πού στερεῖ τὸ ψωμί χιλιάδων ἐργατῶν στήν Ἰνδία καὶ τὴν Κίνα, καὶ ἀνατρέπει ὅλη τὴ μορφή ὑπαρξης αὐτῶν τῶν κρατῶν, τότε αὐτὴ ἡ ἐφεύρεση γίνεται ἓνα παγκόσμιο ἱστορικὸ γεγονός. "Ἡ πάλι ἂς πάρουμε τὴν περίπτωση τῆς ζάχαρης καὶ τοῦ καφέ, πού ἀποδείξαν τὴν παγκόσμια ἱστορικὴ σημασία τους τὸ 19ο αἰῶνα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔλλειψη αὐτῶν τῶν προϊόντων, πού προκάλεσε ὁ ἡπειρωτικὸς ἀποκλεισμὸς τοῦ Ναπολέοντα, στάθηκε ἡ αἰτία νὰ ξεσηκωθοῦν οἱ Γερμανοὶ ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα κι ἔτσι ἔγιναν ἡ συγκεκριμένη δόση τῶν νικηφόρων ἀπελευθερωτικῶν πολέμων τοῦ 1813. Ἀπὸ δῶ προκύπτει ὅτι αὐτὴ ἡ μετατροπὴ τῆς ἱστορίας σὲ παγκόσμια ἱστορία δὲν εἶναι, ἂς ποῦμε, μιὰ ἀπλή πράξη ἀφαίρεσης ἀπὸ μέρους τῆς «αὐτοσυνείδησης», τοῦ παγκόσμιου πνεύματος ἢ ὁποιοδήποτε ἄλλου μεταφυσικοῦ φαντάσματος, ἀλλὰ μιὰ πράξη καθαρὰ ὕλική, πού μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἐμπειρικά, μιὰ πράξη πού τὴν ἀποδεικτὴ τῆς τὴν παρέχει κάθε ἄτομο καθὼς βαδίζει καὶ στέκει, τρώει, πίνει καὶ ντύνεται.

Στὴν ἱστορία, ὡς τώρα, ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἐμπειρικὸ γεγονός, ὅτι τὰ χωριστὰ ἄτομα, μὲ τὴ διεύρυνση τῆς δραστηριότητάς τους σὲ παγκόσμια —ἱστορικὴ δραστηριότητα, ἔχουν ὅλο καὶ περισσότερο ὑποδουλωθεῖ σὲ μιὰ δύναμη ξένη πρὸς αὐτά (μιὰ πίεση πού τὴν ἔχουν καταλάβει σὰν ἓνα βρώμικο παιγνίδι ἀπὸ μέρους τοῦ λεγόμενου παγκόσμιου πνεύματος, κτλ.), μιὰ δύναμη πού ἔχει γίνεи ὅλο καὶ πιὸ τεράστια καί, τελικά, ἀποδεικνύεται πὼς εἶναι ἡ παγκόσμια ἀγορά. Ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης ἐμπειρικὰ διαπιστωμένο ὅτι μὲ τὴν ἀνατροπὴ τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν κομμουνιστικὴ ἐπανάσταση (θὰ ποῦμε περισσότερο γι' αὐτὴ παρακάτω) καὶ μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας πού εἶναι ταυτόσημη μ' αὐτή, θὰ καταργηθεῖ αὐτὴ ἡ δύναμη ἡ τόσο μυστηριώδης γιὰ τοὺς γερμανοὺς θεωρητικούς, καὶ ὅτι τότε ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ κάθε ξεχωριστοῦ ἀτόμου θὰ πραγματοποιηθεῖ στὸ μέτρο πού ἡ ἱστορία θὰ μετατρέπεται σὲ παγκόσμια ἱστορία. Ἀπὸ τὰ παραπάνω εἶναι φανερό ὅτι ὁ πραγματικὸς πνευματικὸς πλοῦτος τοῦ ἀτόμου ἐξαρτιέται ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν πραγματικῶν του σχέσεων. Μόνο τότε θὰ ἀπελευθερωθοῦν τὰ ξεχωριστὰ ἄτομα ἀπὸ τοὺς διάφορους ἐθνικοὺς καὶ τοπικοὺς φραγμοὺς, θὰ ἔρθουν σὲ πρακτικὴ σύνδεση μὲ τὴν ὕλική καὶ

πνευματικὴ παραγωγὴ ὅλου τοῦ κόσμου καὶ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἱκανότητα νὰ ἀπολαμβάνουν αὐτὴ τὴν ὀλόπλευρη παραγωγὴ ὅλης τῆς γῆς (τὶς δημιουργίες τοῦ ἀνθρώπου). Αὐτὴ ἡ καθολικὴ ἔξαρτησις, φυσικὴ μορφή τῆς παγκόσμιας—ἱστορικῆς συνεργασίας τῶν ἀτόμων, θὰ μετατραπεί ἀπ' αὐτὴ τὴν κομμουνιστικὴ ἐπανάσταση σὲ ἐλεγχὸ καὶ συνειδητὴ κυριαρχία αὐτῶν τῶν δυνάμεων, πού γεννημένες ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία δράση τῶν ἀνθρώπων ἀνάμεσά τους ἔχουν ὡς τώρα ἐπιβληθεῖ πάνω στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχουν κυριαρχήσει πάνω τους σὰ δυνάμεις τελείως ξένες πρὸς αὐτοὺς. Αὐτὴ ἡ ἀποψη μπορεῖ τώρα πάλι νὰ ἐκφραστεῖ μὲ θεωρητικούς —ιδεαλιστικούς, δηλαδὴ φανταστικούς ὅρους σὰν «αὐτογένεση τοῦ Γένους» (ἡ κοινωνία σὰν ὑποκείμενο) κι ἔτσι, οἱ διαδοχικὲς σειρὲς ἀτόμων πού συνδέονται ἀνάμεσά τους μποροῦν νὰ νοηθοῦν σὰν ἓνα μοναδικὸ ἄτομο, πού πραγματοποιεῖ τὸ μυστήριό νὰ γεννᾷ τὸν ἑαυτό του. Εἶναι ἐδῶ καθαρὸ ὅτι τὰ ἄτομα ἀσφαλῶς φτιάχνουν τὸ ἑνὰ τὸ ἄλλο, φυσικὰ καὶ πνευματικὰ, ἀλλὰ δὲ φτιάχνουν τὸν ἑαυτό τους οὔτε μὲ τὴν παράλογη ἔννοια τοῦ Ἁγίου Μπρούνο, οὔτε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «Μοναδικοῦ», τοῦ «κατασκευασμένου» ἀνθρώπου.

Τελικά, ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῆς ἱστορίας πού σκιαγραφήσαμε ἐπιπλέον τὰ παρακάτω συμπεράσματα: 1) Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἔρχεται ἓνα στάδιο ὅπου παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ μέσα ἐπικοινωνίας ἔρχονται σὲ μιὰ κατάσταση, πού κάτω ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες σχέσεις, φέρνουν μονάχα κακό, καὶ δὲν εἶναι πιὰ παραγωγικὲς ἀλλὰ καταστροφικὲς δυνάμεις (μηχανήματα καὶ χρήμα). Καὶ σὲ σύνδεση μ' ὅλα αὐτὰ ἐμφανίζεται μιὰ τάξη πού πρέπει νὰ σηκώσει ὅλα τὰ βάρη τῆς κοινωνίας, χωρὶς νὰ ἀπολαμβάνει τὰ πλεονεκτήματά της, πού ὄντας ἀπόδλητη ἀπὸ τὴν κοινωνία, σπρώχνεται ἀναγκαστικὰ στὸν πιὸ ἀποφασιστικὸ ἀνταγωνισμὸ πρὸς ὅλες τὶς ἄλλες τάξεις, μιὰ τάξη πού ἀποτελεῖ τὴν πλειοψηφία ὅλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, καὶ πού ἀπ' αὐτὴ πηγάζει ἡ συνείδηση τῆς ἀναγκαιότητος μιᾶς ριζικῆς ἐπανάστασης, ἡ κομμουνιστικὴ συνείδηση, πού μπορεῖ βέβαια νὰ γεννηθεῖ καὶ στὶς ἄλλες ἐπίσης τάξεις μὲ τὴ μελέτη τῆς κατάστασης αὐτῆς τῆς τάξης. 2) Οἱ ὅροι πού κάτω ἀπ' αὐτοὺς μποροῦν νὰ μπουν σὲ ἐφαρμογὴ καθορισμένες παραγωγικὲς δυνάμεις, εἶναι οἱ ὅροι τῆς κυριαρχίας μιᾶς καθορισμένης τάξης τῆς κοινωνίας,\* πού ἡ κοινωνικὴ τῆς δύναμη, πού πηγάζει ἀπὸ αὐτὰ πού κατέχει, ἔχει τὴν πρακτικὴ τῆς ἐκφραση μὲ ἰδε-

\* / Ἀρχικὴ διατύπωση στὸ χειρόγραφο: / 2. "Ὅτι κάθε στάδιο ἀνάπτυξης τῶν

ολογική μορφή στην κάθε περίπτωση στον τύπο του κράτους, και επομένως κάθε επαναστατικός αγώνας κατευθύνεται έναντιον μιας τάξης που ως τότε θρίσκονταν στην εξουσία.\* 3) Σὲ ὅλες τὶς ἐπαναστάσεις ὡς τὰ τῶρα ὁ τρόπος τῆς δραστηριότητος ἔμενε πάντοτε ἄθικτος καὶ ἦταν μονάχα ζήτημα διαφορετικοῦ καταμερισμοῦ αὐτῆς τῆς δραστηριότητος, ἕνας καινούργιος καταμερισμὸς ἐργασίας σὲ ἄλλα πρόσωπα, ἐνῶ ἡ κομμουνιστικὴ ἐπανάσταση κατευθύνεται ἐναντίον τοῦ προηγούμενου τ ρ ο υ δραστηριότητος, καταργεῖ τὴν ἐ ρ γ α σ ί α,\*\* καὶ καταργεῖ τὴν κυριαρχία ὄλων τῶν τάξεων μαζί καὶ τὶς ἴδιες τὶς τάξεις, γιατί πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὴν τάξη πού δὲ μετράει πιά σὰν τάξη μέσα στὴν κοινωνία. δὲν ἀναγνωρίζεται σὰ μιὰ τάξη, καὶ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἔκφραση τῆς διάλυσης ὄλων τῶν τάξεων, ἐθνοτήτων, κτλ., μέσα στὴ σημερινὴ κοινωνία, καὶ 4) Τόσο γιὰ τὴν παραγωγή σὲ μαζικὴ κλίμακα αὐτῆς τῆς κομμουνιστικῆς συνείδησης, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἀνθρώπων σὲ μαζικὴ κλίμακα, μιὰ ἀλλαγὴ πού μπορεῖ νὰ γίνῃ μονάχα μὲ ἕνα πρακτικὸ κίνημα, μὲ μιὰν ἐ π α ν ἄ σ τ α σ η. (Αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση εἶναι ἐπομένως ἀναγκαῖα, ὅχι μόνο ἐπειδὴ ἡ κ υ ρ ί α ρ χ η τάξη δὲ μπορεῖ νὰ ἀνατραπῇ μὲ κανέναν ἄλλο τρόπο, ἀλλὰ ἐπίσης ἐπειδὴ ἡ τάξη πού τὴν ἀ ν α τ ρ έ π ε ι μόνο σὲ μιὰν ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ πετύχει νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν προαιώνια «κόπρο τοῦ Αὐγείου» καὶ νὰ γίνῃ ἰκανὴ νὰ θεμελιώσει ἐξ ἀρχῆς τὴν κοινωνία.\*\*\*

ἐπανάσταση = ἀόριστο ἀλλαγὴ ἐπανάστασις

παραγωγικῶν δυνάμεων χρησιμεύει σὰ βάση γιὰ τὴν κυριαρχία μιᾶς ὁρισμένης τάξης τῆς κοινωνίας.

\* /Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο:/ κατὰ τρόπο πού οἱ ἄνθρωποι ἔχουν συμφέρον νὰ διατηρήσουν τὴν ὑπάρχουσα κατάσταση τῆς παραγωγῆς.

\*\* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ ...τὴ (σύγχρονη) μορφή δραστηριότητος πού μ' αὐτὴν ἡ κυριαρχία τῶν...

\*\*\* /Τὸ ἀκόλουθο χωρίο εἶναι διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Ἐνῶ ὅλοι οἱ κομμουνιστὲς στὴ Γαλλία καθὼς καὶ στὴν Ἀγγλία καὶ Γερμανία ἔχουν ἀπὸ παλιὰ συμφωνήσει γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπανάστασης, ὁ Ἅγιος Μπρούνο ἔξακολουθεῖ μὲ τὴν ἡσυχία του νὰ ὀνειρεύεται, καὶ πιστεύει ὅτι ὁ «πραγματικὸς ἀνθρωπισμός», δηλαδὴ ὁ κομμουνισμός, πρόκειται νὰ πάρει «τὴ θέση τοῦ σπιριτουαλισμοῦ» (πού δὲν ἔχει καμμιά θέση), μονάχα γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ κερδίσει σὲ σεβασμό. Ὑποτεταρῶς συνεχίζει νὰ ὀνειρεύεται ὅτι, χωρὶς ἀμφιβολία, «θὰ ἔρθε ἡ σωτηρία, ἐνῶ ἡ γῆ θὰ γίνῃ οὐρανὸς κι ὁ οὐρανὸς γῆ». (Ὁ θεολόγος εἶναι ἀκόμα ἀνίκανος νὰ ἔχασε τὸν οὐρανό.) «Καὶ τότε ἡ χαρὰ κι ἡ μακαριότητα θὰ ἀντηχοῦν σὲ οὐράνιες ἁρμονίες στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων». (Ὁ ἅγιος πατέρας τῆς ἐκκλησίας θὰ ἐκπλαγεῖ πολὺ ὅταν θὰ τὸν προλάβει ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως, ἡ μέρα πού πρόκειται νὰ συμβοῦν ὅλα αὐτά, μιὰ μέρα πού ἡ αὐγὴ

Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴν ἰκανότητά μας νὰ ἐκθέτουμε τὴν πραγματικὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ὑλικὴ παραγωγή τῆς ἀμεσης ζωῆς, καὶ νὰ καταλαβαῖνουμε τὴ μορφή ἐπικοινωνίας, πού συνδέεται μ' αὐτὴ καὶ δημιουργεῖται ἀπ' αὐτὸν τρόπο παραγωγῆς (δηλαδὴ τὴν ἰδιωτικὴ κοινωνία σὰ διάφορα στάδια τῆς), σὰ βάση ὅλης τῆς ἱστορίας, καὶ νὰ τὴ δείξουμε στὴ δράση τῆς σὰν κράτος, νὰ ἐξηγήσουμε μέσο αὐτῆς ὅλα τὰ διαφορετικὰ θεωρητικὰ προϊόντα καὶ μορφές συνείδησης, τὴ θρησκεία, τὴ φιλοσοφία, τὴν ἠθική, κτλ., κτλ., καὶ νὰ παρακολουθήσουμε τὴ γέννησή τους καὶ τὴν ἀνάπτυξή τους ἀπ' αὐτὴ τὴ βάση, πράγμα ἀσφαλῶς πού θὰ ἐπιτρέψει νὰ παρουσιάσουμε τὸ θέμα στὴν ὁλότητά του (καὶ ἐπομένως τὴν ἀμοιβαία ἐπίσης δράση αὐτῶν τῶν διαφόρων πλευρῶν ἀνάμεσά τους). Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν πρόκειται, ὅπως ἡ ἰδεαλιστικὴ ἀποψη τῆς ἱστορίας, νὰ ἀναζητεῖ σὲ κάθε περίοδο μιὰ κατηγορία, ἀλλὰ παραμένει σταθερὰ πάνω στὸ πραγματικὸ ἔ δ α φ ο ς τῆς ἱστορίας. Δὲν ἐξηγεῖ τὴν πρακτικὴ ἀπὸ τὴν ἰδέα, ἀλλὰ ἐξηγεῖ τὸ σχηματισμὸ τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴν ὑλικὴ πρακτικὴ, καὶ σύμφωνα μ' αὐτὰ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλες οἱ μορφές καὶ τὰ προϊόντα τῆς συνείδησης δὲ μποροῦν νὰ ἐξαλειφθοῦν μὲ διανοητικὴ κριτικὴ, μὲ τὴν ἀναγωγή τους στὴν «αὐτοσυνείδηση» ἢ μὲ τὴ μεταμόρφωσή τους σὲ «ὀπτασίες», «φαντάσματα», φαντασίες, κτλ.,<sup>2</sup> ἀλλὰ μόνο μὲ τὴν πρακτικὴ ἀνατροπὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πού γέννησαν αὐτὴ τὴν ἰδεαλιστικὴ φλυαρία. Ὅτι ὅχι ἡ κριτικὴ, ἀλλὰ ἡ ἐπανάσταση

τῆς θὰ εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῶν καμμένων πόλεων στὸν οὐρανό, ὅταν μαζί μὲ τὶς «οὐράνιες ἁρμονίες» θὰ ἀντηχήσουν σ' αὐτιά του οἱ μελωδίες τῆς Μασσαλιώτιδας καὶ τῆς Καρμανιόλας συνοδευόμενες ἀπὸ τὸν ἀναγκαῖο ἦχο τοῦ κανονιοῦ, ἐνῶ ἡ λαιμητόμο θὰ κρατᾷ τὸ χρονο, ὅταν ἡ ἐπανεῖςιστη «μάζα» θὰ φωνάζει ça ira ça ira, θὰ καταργεῖ τὴν «αὐτοσυνείδηση» μὲ τὴ βοήθεια τοῦ φανοστάτη.<sup>2</sup> Ὁ Ἅγιος Μπρούνο δὲν ἔχει καθόλου δίκιο νὰ ζωγραφίζει μιὰν ἐξωραϊσμένην εἰκόνα «χαρᾶς καὶ μακαριότητος στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων». Δὲ δίνουμε στὸν ἑαυτὸ μας τὴν εὐχαρίστηση νὰ σκιαγραφήσουμε ἀπὸ τὰ πρὶν τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἁγίου Μπρούνο τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως. Εἶναι ἐπιπλέον δύσκολο νὰ κρίνουμε ἀν τούς Prolétaires en revolution θὰ πρέπει νὰ τοὺς κατανοήσουμε σὰν «ὑπόσταση» (πού ἐξεγείρεται ἐναντίον τῆς «αὐτοσυνείδησης»), σὰ «μάζα», πού θέλει νὰ ἀνατρέψει τὴν κριτικὴ, ἢ σὰ μιὰν ἐκπόρευση τοῦ πνεύματος πού ὅμως δὲ δαθῆτε ἀκόμα τὴν ἀπαίτουμένη συνέπεια γιὰ νὰ χωνέψει τὶς ἰδέες τοῦ Μπρούουερ.

1. Ὑπαινιγμὸς στὸ στίχο τοῦ τραγουδιοῦ: «Les Aristocrates à la Lanterne».

2. Ὑπαινιγμὸς στὶς θεωρίες τῶν Μπρούουερ καὶ Στίρνερ. Βλέπε πρὶν κάτω.

είναι ή κινητήρια δύναμη τής ιστορίας, και επίσης τής θρησκείας, τής φιλοσοφίας και κάθε άλλης θεωρίας. Δείχνει αυτή ή αντίληψη ότι ή ιστορία δέν τελειώνει μέ τό νά διαλυθεί μέσα στην «αυτοσυνείδηση» σάν «πνεύμα τοῦ πνεύματος», αλλά ότι σέ κάθε στάδιο βρίσκεται ένα υλικό αποτέλεσμα: ένα σύνολο παραγωγικών δυνάμεων, μιὰ ιστορικά δημιουργημένη σχέση ατόμων πρὸς τή φύση και ανάμεσά τους, πού παραδίδεται σέ κάθε γενιά ἀπὸ τήν προηγούμενή της, μιὰ μάζα παραγωγικών δυνάμεων, κεφαλαίων και περιστάσεων, πού, ἀπὸ τή μιὰ μεριά, πραγματικά μετατρέπονται ἀπὸ τή νέα γενιά, αλλά επίσης, ἀπὸ τήν ἄλλη, τής υπαγορεύουν τοὺς ὅρους τής ζωῆς της και τής δίνουν μιὰ καθορισμένη ἀνάπτυξη, έναν ειδικὸ χαρακτήρα. Δείχνει συνεπῶς ότι οἱ περιστάσεις φτιάχνουν τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἄνθρωποι φτιάχνουν τίς περιστάσεις.

Αὐτὸ τὸ σύνολο παραγωγικῶν δυνάμεων, κεφαλαίων, και κοινωνικῶν μορφῶν ἐπικοινωνίας, πού κάθε ἄτομο και γενιά τὸ βρίσκει νά ὑπάρχει σάν κάτι δεδομένο, εἶναι ή πραγματικὴ βάση αὐτοῦ πού οἱ φιλόσοφοι τὸ ἔχουν νοήσει σάν «ὑπόσταση» και «οὐσία τοῦ ἀνθρώπου», και αὐτοῦ πού τὸ ἔχουν ἀποθεώσει και τὸ ἔχουν καταπολεμήσει: εἶναι μιὰ πραγματικὴ βάση πού οὔτε στὸ ἐλάχιστο δὲ διαταράσσεται, στὰ ἀποτελέσματά της και στην ἐπιρροή της πάνω στην ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὸ γεγονός ότι αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι ἐξεγείρονται ἐναντίον της σὰ μιὰ «αυτοσυνείδηση» και σὰ «Μοναδικοί». Αὐτοὶ οἱ ὅροι ζωῆς, πού οἱ διάφορες γενιές τοὺς βρίσκουν νά ὑπάρχουν, ἀποφασίζουν επίσης ἂν ὁ περιοδικὰ ἐπανερχόμενος στην ἱστορία ἐπαναστατικὸς τρανταγμὸς θὰ εἶναι ἢ ὄχι ἀρκετὰ δυνατὸς γιὰ νά ἀνατρέψει τὴν βάση ὅλου τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος. Καὶ ἂν αὐτὰ τὰ υλικά στοιχεῖα τῆς ολοκληρωμένης ἀνατροπῆς δέν ὑπάρχουν (κυρίως, ἀπὸ τή μιὰ μεριά οἱ ὑπάρχουσες παραγωγικὲς δυνάμεις, και ἀπὸ τήν ἄλλη ἡ διαμόρφωση μιᾶς ἐπαναστατικῆς μάζας πού ξεσηκώνεται ὄχι μόνον ἐναντίον τῶν ὡς τώρα ξεχωριστῶν συνθηκῶν τῆς κοινωνίας, αλλά ἐναντίον τῆς ὡς τώρα πραγματικῆς «παραγωγῆς τῆς ζωῆς», ἐναντίον τῆς «συνολικῆς δραστηριότητος» πού πάνω της βασίζονταν), τότε, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πρακτικὴ ἐξέλιξη, εἶναι τελείως ἀδιάφορο ἂν ἡ ιδέα αὐτῆς τῆς ἐπανάστασης ἔχει κιόλας διατυπωθεῖ ἐκατοντάδες φορές, ὅπως τὸ ἀποδείχνει ἡ ἱστορία τοῦ κομμουνισμοῦ.

Στην ὅλη ἀντίληψη τῆς ἱστορίας μέχρι τώρα, αὐτὴ ἡ πραγματικὴ βάση τῆς ἱστορίας εἴτε παραμελήθηκε τελείως, εἴτε θεωρήθηκε δευτερεύον θέμα ἄσχετο μέ τὴν πορεία τῆς ἱστορίας. Ἡ ἱστορία πρέπει ἐπομένως νά γράφεται πάντα σύμφωνα μέ ἓνα κριτήριον πού βρίσκεται ἔξω ἀπ' αὐτήν. Ἡ πραγματικὴ παραγωγή τῆς ζωῆς ἐμφανίζεται στην ἀρχὴ τῆς ἱ-

στορίας, ἐνῶ ἡ κυρίως ἱστορικὴ ζωὴ παρουσιάζεται σάν ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὴ συνηθισμένη ζωὴ, σάν κάτι τὸ ἐξώκοσμον και ὑπεργήγνον. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ σχέση τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴ φύση ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ἱστορία και δημιουργεῖται ἔτσι ἡ ἀντίθεση τῆς φύσης και τῆς ἱστορίας. Οἱ ὑποστηρικτὲς αὐτῆς τῆς ἀντίληψης τῆς ἱστορίας μπόρεσαν νά δοῦνε στην ἱστορία μονάχα τὴν πολιτικὴ δράση τῶν ἡγετῶν και τῶν κρατῶν, τοὺς θρησκευτικοὺς και κάθε εἶδους θεωρητικούς ἀγῶνες, και ἰδιαίτερα σὲ κάθε ἱστορικὴ ἐποχὴ συμμερίζονται τὴν ψευδαίσθησιν αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Λόγου χάριν, ἂν μιὰ ἐποχὴ φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ της ὅτι προωθείται ἀπὸ καθαρὰ «πολιτικά» ἢ «θρησκευτικά» κίνητρα, παρόλο πού ἡ «θρησκεία» και ἡ «πολιτικὴ» εἶναι μόνο μορφές τῶν πραγματικῶν τῆς κινήτρων, ὁ ἱστορικὸς ἀποδέχεται αὐτὴ τὴ γνώμη. Ἡ «φαντασία», ἡ «ἀντίληψη» τῶν δεδομένων ἀνθρώπων γιὰ τὴν πραγματικὴ τους πρακτικὴ, μετατρέπεται στὴ μόννη καθοριστικὴ και ἐνεργητικὴ δύναμη, πού ἐλέγχει και καθορίζει τὴν πρακτικὴ τους. Ὅταν ἡ στοιχειώδης μορφὴ πού μ' αὐτὴν ἐμφανίζεται ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας στοὺς Ἰνδοὺς και Αἰγυπτίους, προκαλεῖ τὸ σύστημα τῶν καστῶν στὸ κράτος τους και τὴ θρησκεία τους, οἱ ἱστορικοὶ πιστεύουν ότι τὸ σύστημα τῶν καστῶν εἶναι ἡ δύναμη πού δημιουργῆσε αὐτὴ τὴ στοιχειώδη κοινωνικὴ μορφὴ. Ἐνῶ οἱ Γάλλοι και οἱ Ἀγγλοὶ κατέχονται τουλάχιστο ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ψευδαίσθησιν, πού εἶναι ἡ πιὸ κοντινὴ στην πραγματικότητά, οἱ Γερμανοὶ κινούνται μέσα στην περιοχὴ τοῦ «καθαροῦ πνεύματος» και κάνουν τὴ θρησκευτικὴ ψευδαίσθηση κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας. Ἡ χεγκελιανὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ τελευταία συνέπεια πού ἔχει φτάσει στην «πιὸ καθαρὴ ἔκφραση» της, ὅλης αὐτῆς τῆς γερμανικῆς ἱστοριογραφίας, πού γι' αὐτὴ δέν ὑπάρχει ζήτημα πραγματικῶν οὔτε καν πολιτικῶν συμφερόντων, αλλά καθαρῶν σκέψεων, πού σὲ συνέχεια πρόκειται νά ἐμφανιστοῦν στὸν Ἀγιο Μπρούνο σὰ μιὰ σειρά «σκέψεων» πού ἀλληλοτροπώνονται και καταποντίζονται τελικὰ μέσα στην «αυτοσυνείδηση». Καὶ μὲ μεγαλύτερη ἀκόμη λογικὴ συνοχὴ παρουσιάζεται ἡ πορεία τῆς ἱστορίας στὸν Ἀγιο Μὰξ Στίρνερ, (πού δέν ξέρει τίποτε ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἱστορία) σάν ἀπλὴ διήγησιν μὲ «ἱππότες», ληστὲς και φαντάσματα, πού ἀπὸ τὰ ὁράματά τους μπορεῖ φυσικά, νά ξεφύγει μόνο μέ τὴν «ἀσέβεια».\* Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη εἶναι ἀληθινὰ θρησκευτικὴ: βάζει σάν ἀξίωμα

\* /Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριον: / Ἡ λεγόμενη ἀντικειμενικὴ ἱστοριογραφία εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς πού ἐξετάζει τίς ἱστορικὲς συνθήκες ἀνεξάρτητα ἀπὸ δραστηριότητα. Ἀντιδραστικὸς χαρακτήρας,

ὅτι ὁ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀρχικὸς ἄνθρωπος ἀπ' ὅπου ξεκινάει ἡ ἱστορία. Καὶ μέσα στὴ φαντασία του δάξει τὴ θρησκευτικὴ παραγωγὴ παραστάσεων στὴ θέση τῆς πραγματικῆς παραγωγῆς τῶν μέσων ὑπαρξῆς καὶ τῆς ἰδίας τῆς ζωῆς. Ἡ ὅλη ἀντίληψη τῆς ἱστορίας μαζί μὲ τὴν ἀποσύνθεσή της καὶ τοὺς ἐνδοιασμοὺς καὶ τὶς ἀμφιβολίες ποὺ προκύπτουν ἀπ' αὐτήν, εἶναι μιὰ καθαρὰ ἐθνικὴ ὑπόθεση τῶν Γερμανῶν, καὶ ἔχει μόνο τοπικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Γερμανία, ὅπως λόγου χάρι τὸ σημαντικὸ ζήτημα, ποὺ πολλὲς φορὲς ἐξετάζεται τελευταῖα, γιὰ τὸ πῶς πραγματικὰ «περνᾶμε ἀπὸ τὸ βασίλειο τοῦ Θεοῦ στὸ βασίλειο τοῦ Ἀνθρώπου» — σάμπως αὐτὸ τὸ «βασίλειο τοῦ Θεοῦ» νὰ ἔχει ποτὲ ὑπάρξει ὁπουδήποτε ἄλλου ἔξω ἀπὸ τὴ φαντασία, καὶ σάμπως αὐτοὶ οἱ σοφοὶ κύριοι νὰ μὴ ζοῦν διαρκῶς καὶ σὲ γνώση τους μέσα στὸ «βασίλειο τοῦ Ἀνθρώπου» πρὸς τὸ ὁποῖο ἀναζητοῦν τὸ δρόμο. Καὶ σάμπως ἡ ἐπιστημονικὴ διασκέδαση (γιατὶ δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο) τῆς ἐξήγησης τοῦ ἀλλόκοτου αὐτῆς τῆς θεωρητικῆς κατασκευῆς πάνω στὰ σύννεφα νὰ μὴ βρίσκεται ἀντίθετα, στὸ νὰ δείξουμε ὅτι αὐτὴ πηγάζει μέσα ἀπὸ τὶς πραγματικὲς γήινες συνθήκες. Πάντοτε, γι' αὐτοὺς τοὺς Γερμανοὺς, τὸ θέμα ἀπλῶς εἶναι νὰ ἀνάγουν τὸν παραλογισμό τῶν προηγούμενων συγγραφῶν σὲ κάποιαν ἄλλη ἰδιοτροπία, δηλαδὴ νὰ προϋποθέτουν ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ παραλογισμὸς ἔχει τελικὰ μιὰν εἰδικὴ ἐννοία ποὺ πρέπει νὰ ἀποκαλυφθεῖ, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά ὑπάρχει μονάχα ζήτημα νὰ ἐξηγήσουμε αὐτὴ τὴ θεωρητικὴ φρασεολογία ἀπὸ τὶς πραγματικὰ ὑπάρχουσες σχέσεις. Ἡ πραγματικὴ, πρακτικὴ διάλυση αὐτῆς τῆς φρασεολογίας, ἡ ἐξάλειψη αὐτῶν τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, θὰ πραγματοποιηθεῖ, ὅπως ἤδη εἴπαμε, μονάχα μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν περιστάσεων, ὅχι μὲ θεωρητικὰ συμπεράσματα. Γιὰ τὴ μάζα τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ γιὰ τὸ προλεταριάτο, αὐτὲς οἱ θεωρητικὲς ἰδέες δὲν ὑπάρχουν καὶ ἐπομένως δὲ χρειάζεται νὰ καταργηθοῦν, κι ἂν αὐτὴ ἡ μάζα εἶχε ποτὲ ὁποιοσδήποτε θεωρητικὲς ἰδέες, π.χ. θρησκεία, κτλ., αὐτὲς ἔχουν ἀπὸ καιρὸ τώρα διαλυθεῖ ἀπὸ τὶς περιστάσεις.

Ὁ καθαρὰ ἐθνικὸς χαρακτήρας αὐτῶν τῶν ζητημάτων καὶ λύσεων ἀποδεικνύεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ οἱ θεωρητικοὶ πιστεύουν μὲ κάθε σοβαρότητα, ὅτι χίμαιρες ὅπως ὁ «Θεάνθρωπος», ὁ «Ἀνθρωπος», κτλ., ἔχουν κυριαρχήσει στίς ξεχωριστὲς ἐποχὲς τῆς ἱστορίας (ὁ Ἅγιος Μπρούνο μάλιστα φτάνει νὰ θεβαιώνει ὅτι «μόνον ἡ κριτικὴ καὶ οἱ κριτικοὶ ἔχουν κάνει τὴν ἱστορία») καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι κατασκευάζουν ἱστορικὰ συστήματα, πηδᾶνε ὅλες τὶς παλιότερες περιόδους μὲ τὴ μεγαλύτερη ταχύτητα καὶ περνοῦν ἅμεσα ἀπὸ τὸ «Μογγολικὸ πολιτισμὸ» στὴν ἱστορία τῆ «γεμάτη περιεχόμενο», δηλαδὴ στὴν ἱστορία τῶν

«Χρονικῶν τῆς Χάλλε» καὶ τῶν «Γερμανικῶν Χρονικῶν»<sup>1</sup> καὶ τῆς διάλυσης τῆς χεγκελιανῆς σχολῆς μέσα σ' ἓνα γενικό καυγᾶ. Ἐρχοῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅλα τὰ πραγματικὰ γεγονότα, καὶ τὸ Theatrum Mundi περιορίζεται στὴν Ἑκθεση Βιβλίου τῆς Λειψίας καὶ στὰ ἀλληλοτσακώματα τῆς «Κριτικῆς», τοῦ «Ἀνθρώπου», καὶ «τοῦ Μοναδικοῦ».<sup>2</sup> Ὅταν αὐτοὶ οἱ θεωρητικοὶ πραγματεύονται πραγματικὰ ἱστορικὰ θέματα, ὅπως λόγου χάρι, τὸ 18ο αἰῶνα, δίνουν ἀπλῶς μιὰν ἱστορία τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, ἀποσπασμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τὴν πρακτικὴ ἐξέλιξη ποὺ ἀποτελοῦν τὴ δόξα αὐτῶν τῶν ἰδεῶν, καὶ ἐπιπλέον δίνουν αὐτὴ τὴν ἱστορία μὲ τὸ σκοπὸ νὰ παρουσιάσουν αὐτὴ τὴν περίοδο σὰν ἓνα ἀτελὲς προκαταρκτικὸ στάδιο, σὰν τὸν περιορισμένο ἀκόμα προάγγελο τῆς πραγματικῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀγώνα τῶν γερμανῶν φιλοσόφων ἀπὸ τὸ 1840 μέχρι τὸ 1844. Ὅπως θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ περιμένει, ὅταν γράφουν τὴν ἱστορία μιᾶς παλιότερης περιόδου, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τονιστεῖ ἡ λαμπρότητα ἐνὸς μὴ ἱστορικοῦ προσώπου καὶ τῶν φαντασιῶν του, ὅλα τὰ πραγματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀκόμα καὶ οἱ πραγματικὰ ἱστορικὲς εἰσβολὲς τῆς πολιτικῆς στὴν ἱστορία, οὔτε κἀν ἀναφέρονται. Ἀντὶ γι' αὐτό, μᾶς δίνουν μιὰ διήγηση βασισμένη ὅχι στὴν ἔρευνα ἀλλὰ σὲ αὐθαίρετες ἱστορικὲς κατασκευὲς καὶ φιλολογικὴ φλυαρία, σὰν αὐτὴ ποὺ ἔδωσε ὁ Ἅγιος Μπρούνο στὴν ξεχασμένη του τώρα ἱστορία τοῦ δέκατου ὀγδοοῦ αἰῶνα.<sup>3</sup> Αὐτοὶ οἱ γεμάτοι ἔμφαση καὶ ἔπαρση ψιλικατζῆδες τῶν ἰδεῶν, ποὺ φαντάζονται τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς πῶς βρίσκονται πολὺ πὺρ πάνω ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς προκαταλήψεις, εἶναι ἔτσι στὴν πράξη πολὺ πὺρ ἐθνικιστὲς ἀπὸ τοὺς φιλισταίους θαμῶνες τῶν μπυραριῶν, ποὺ ὀνειρεύονται μιὰν ἐνωμένη Γερμανία. Δὲν ἀναγνωρίζουν τὰ ἔργα ἄλλων ἐθνῶν σὰν ἱστορικά: ζοῦν μέσα στὴ Γερμανία, σύμφωνα μὲ τὴ Γερμανία καὶ γιὰ τὴ Γερμανία. Μετατρέπουν τὸν ὕμνο τοῦ Ρήνου<sup>4</sup> σὲ θρησκευτικὸ ὕμνο καὶ κατακτοῦν τὴν Ἀλσατία καὶ τὴ Λοραίνη ληστεύοντας τὴ γαλλικὴ φιλοσοφία ἀντὶ τὸ γαλλικὸ κράτος, ἐκγερμανίζοντας γαλλικὲς ἰδέες ἀντὶ γαλλικὲς ἐπαρχίες. Ὁ χερ Venedey<sup>5</sup> εἶναι ἓνας κοσμοπολίτης ἂν τὸν συγκρίνουμε μὲ

1. Συντμημένος τίτλος ἐνὸς περιοδικοῦ τῶν Νεο-Χεγκελιανῶν ποὺ διευθύνονταν ἀπὸ τοὺς Ρούγκε καὶ Ἑχτερμέλερ καὶ ἐκδόθηκε ἀρχικὰ στὴν Πρωσία σὰ «Χρονικὰ τῆς Χάλλε» καὶ σὲ συνέχεια στὴ Σαρδηνία σὰ «Γερμανικὰ Χρονικὰ». Τὸ Γενάρη τοῦ 1844 ἀπαγορεύτηκε ἡ κυκλοφορία τοῦ περιοδικοῦ σ' ὁλόκληρη τὴ Γερμανία.

2. Ὑπαινίσσεται διαδοχικὰ τοὺς Μπόουερ, Φώερμπαχ καὶ Στρίνερ.

3. Bruno Bauer: Geschichte der Politik, Cultur und Aufklärung des achtzehnten Jahrhunderts, Charlottenburg. 1843 - 45, Bd 1 - 4.

4. Ἑθνικιστικὸς ὕμνος τοῦ Ν. Μπέρερ.

5. Γερμανὸς δημοσιογράφος καὶ πολιτικὸς τῆς ὀριστερᾶς.

τους "Αγίους Μπροϋνο και Μάξ, πού, μέσο τῆς παγκόσμιας κυριαρχίας τῆς θεωρίας, κηρύσσουν τὴν παγκόσμια κυριαρχία τῆς Γερμανίας.

Βλέπουμε ἐπίσης καθαρά, μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἐπιχειρηματολογία, πόσο γελιέται ὁ Φῶυερμπαχ ὅταν (στὴν Τριμηνιαία Ἐπιθεώρηση τοῦ Βίγκαντ, 1845, τόμος 2) χαρακτηρίζοντας τὸν ἑαυτό του «ἄνθρωπο τῆς κοινότητος» αὐτοανακηρύσσεται κομμουνιστής, καὶ μετατρέπει τὴν ὀνομασία αὐτὴ σὲ ἰδιότητα τοῦ ἀνθρώπου κι ἔτσι πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ μετατρέψει τὴ λέξη «κομμουνιστής», πού στὸν πραγματικὸ κόσμον σημαίνει τὸν ὁπαδὸ ἐνὸς καθορισμένου ἐπαναστατικοῦ κόμματος, σὲ μιὰν ἀπλὴ κατηγορία. Ὅλο τὸ συμπέρασμα τοῦ Φῶυερμπαχ ἀναφορικὰ μὲ τὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀνάμεσά τους ἀποβλέπει ἀποκλειστικὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκη καὶ π ἄ ν τ ο τ ε ε ἴ χ α ν ἄ ν ἄ γ κ η ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Θέλει νὰ ἀποκαταστήσει τὴ συνείδηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, δηλαδή, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι θεωρητικοί, νὰ παράγει ἀπλῶς μιὰ ὀρθὴ συνείδηση γιὰ ἓνα ὑ π ἄ ρ χ ο ν γεγονός, ἐνῶ γιὰ τὸν πραγματικὸ κομμουνιστὴ αὐτὸ πού ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἀνατροπὴ τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων. Ἐπιπλέον, ἀναγνωρίζουμε πέρα γιὰ πέρα ὅτι ὁ Φῶυερμπαχ προσπαθώντας νὰ παράγει τὴ συνείδηση ἀκριβῶς α ὁ τ ο ὕ τοῦ γεγονότος, προχωρεῖ τόσο ὅσο εἶναι δυνατό νὰ προχωρήσει ἓνας θεωρητικὸς, χωρὶς νὰ σταματᾷ νὰ εἶναι ἓνας θεωρητικὸς καὶ φιλόσοφος. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πάντως, ὅτι ὁ "Αγιος Μπροϋνο κι ὁ "Αγιος Μάξ ἀρπάζουν τὴν ἀντίληψη τοῦ Φῶυερμπαχ γιὰ τὸν κομμουνιστὴ καὶ τὴ βάση στὴ θέση τοῦ πραγματικοῦ κομμουνιστῆ — πράγμα πού τὸ κάνουν, ὡς ἓνα μέρος, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ καταπολεμήσουν τὸν κομμουνισμὸ σὰν «πνεῦμα τῶν πνευμάτων», σὰ μιὰ φιλοσοφικὴ κατηγορία, σὰν ἓναν ἴσο τους ἀντίπαλο καί, στὴν περίπτωσιν τοῦ "Αγιου Μπροϋνο, ὡς ἓνα μέρος, ἐπίσης γιὰ πραγματιστικὰ συμφέροντα. Σὰν ἓνα παράδειγμα γιὰ τὸ πῶς ὁ Φῶυερμπαχ ἀποδέχεται καὶ ταυτόχρονα παρνοεῖ τὴν ὑπάρχουσα πραγματικότητα, πού συνεχίζει νὰ τὴ συμμερίζεται μὲ τοὺς ἀντιπάλους μας, θυμίζουμε τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ Φ ι λ ο σ ο φ ί α τ ο ὕ μ ε λ λ ο ν τ ο ς,<sup>1</sup> ὅπου ἀναπτύσσει τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς πράγματος ἢ ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι ταυτόχρονα ἡ οὐσία τους, ὅτι οἱ ὅροι ὑπαρξῆς, ὁ τρόπος ζωῆς καὶ δραστηριότητος ἐνὸς ξεχωριστοῦ ζώου ἢ ἀνθρώπου εἶναι αὐτοὶ πού μέσα τους ἡ «οὐσία» του νιώθει ἱκανοποιημένη. Ἐδῶ κάθε ἐξαίρεση νοεῖται ρητὰ σὰν ἄτυχη περίπτωσις, σὰ μιὰ ἀνωμαλία πού

δὲ μπορεῖ ν' ἀλλάξει. Ἔτσι, ἂν ἑκατομμύρια προλετάριοι νιώθουν ὅτι δὲν εἶναι καθόλου ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς ζωῆς τους, ἂν ἡ «ὑπαρξὴ»<sup>1</sup> τους οὔτε στὸ ἐλάχιστο δὲν ἀντιστοιχεῖ στὴν «οὐσία» τους, τότε, σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόσπασμα πού ἀναφέραμε, πρόκειται γιὰ μιὰ ἀναπόφευκτη ἄτυχία, πού πρέπει νὰ τὴν ὑποστῇ κανεὶς ἡρεμα. Τὰ ἑκατομμύρια τῶν προλεταρίων καὶ τῶν κομμουνιστῶν, ὡστόσο, κρίνουν διαφορετικὰ καὶ θὰ τὸ ἀποδείξουν στὴν ὥρα του, ὅταν φέρουν τὴν ὑπαρξὴ τους σὲ ἀρμονία μὲ τὴν «οὐσία» τους μέσα στὴν πράξη, μέσο μιᾶς ἐπανάστασης. Ὁ Φῶυερμπαχ, γι' αὐτό, ποτὲ δὲ μιλάει γιὰ τὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἀλλὰ πάντοτε καταφεύγει στὴν ἐξωτερικὴ φύση, καὶ μάλιστα στὴ φύση πού δὲν ἔχει ἀκόμα ὑποταχθεῖ στοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ κάθε καινούργια ἀνακάλυψις, κάθε πρόοδος τῆς βιομηχανίας, ἀποσπᾷ κι ἓνα ἄλλο κομμάτι ἀπ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ἔτσι πού διαρκῶς περιορίζεται τὸ ἔδαφος πού παρέχει παραδείγματα πού ἐπαληθεύουν τὶς τέτοιες προτάσεις τοῦ Φῶυερμπαχ. Ἡ «οὐσία» τοῦ ψαριοῦ — γιὰ νὰ ἐπαναλάβουμε μιὰ θέση τοῦ Φῶυερμπαχ — εἶναι ἡ «ὑπαρξὴ» του, τὸ νερό. Ἡ «οὐσία» τοῦ ψαριοῦ τοῦ ποταμοῦ εἶναι τὸ νερό τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖο παύει νὰ εἶναι ἡ «οὐσία» τοῦ ψαριοῦ καὶ δὲν εἶναι πιά κατ'ἀλλήλο περιβάλλον γιὰ τὴν ὑπαρξὴ του ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ ποταμὸς ἀρχίζει νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴ βιομηχανία, ἀπὸ τὴ στιγμή πού μολύνεται μὲ χρώματα καὶ ἄλλα ἀπορρίμματα καὶ τὸν διαπλέουν ἀτμόπλοια, ἢ ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὸ νερό του διοχετεύεται σὲ κανάλια, ὅπου ἡ ἀπλὴ ἀποξήρανση μπορεῖ νὰ στερήσει τὸ ψάρι ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς ὑπαρξῆς του. Οἱ ἐξηγήσεις πῶς ὅλες οἱ τέτοιες ἀντιφάσεις εἶναι ἀναπόφευκτες ἀνωμαλίες δὲ διαφέρουν οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν παρηγοριά πού προσφέρει ὁ "Αγιος Μάξ Στίρνερ στοὺς δυσαρεστημένους, λέγοντας πῶς αὐτὴ ἡ ἀντίφασις εἶναι δικὰ τους ἀντίφασις καὶ αὐτὸ τὸ χάλι δικό τους χάλι, ὅποτεν θὰ ἔπρεπε εἶτε νὰ ἡρεμήσουν, νὰ κρατήσουν τὴν ἀγανάκτηση γιὰ τὸν ἑαυτό τους, εἶτε ἀκόμα νὰ ἐξεγερθοῦν ἐναντίον της μὲ φανταστικὸ τρόπο. Αὐτὴ ἡ ἐξήγησις διαφέρει ἐλάχιστα ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ "Αγιου Μπροϋνο ὅτι αὐτὲς οἱ ἄτυχες περιστάσεις ὀφείλονται στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἶναι κολλημένοι μέσα στὴ λάσπη τῆς «ὑπόστασης», δὲν ἔχουν προχωρήσει στὴν «ἀπόλυτὴ αὐτοσυνείδηση», καὶ δὲν καταλαβαίνουν πῶς αὐτὲς οἱ ἀντίφασες συνθήκες εἶναι πνεῦμα τοῦ πνεύματός του.

1. Ἔργο τοῦ Feuerbach: Grundsätze der Philosophie der Zukunft. Ζυρίχη καὶ Βίντερτουν 1843.

1. Στις παλιότερες ἐκδόσεις τῆς «Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α ς» τὸ κείμενο διακόπτονταν ἐδῶ. Τὸ κενὸ αὐτὸ συμπληρώθηκε κατὰ ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν μερικῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου πού πρωτοδημοσιεύθηκαν τὸ 1962.

(3)

Οι ιδέες της κυριαρχίας τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες. Με άλλα λόγια, η τάξη που είναι η κυρίαρχη ύλη ή δύναμη της κοινωνίας, είναι ταυτόχρονα η κυρίαρχη πνευματική ή της δύναμη. Η τάξη που έχει στη διάθεσή της τα μέσα της υλικής παραγωγής, διαθέτει ταυτόχρονα τα μέσα της πνευματικής παραγωγής, έτσι ώστε, μιλώντας γενικά, οι ιδέες αυτών που δεν έχουν τα μέσα της πνευματικής παραγωγής υποτάσσονται σ' αυτά. Οι κυρίαρχες ιδέες δεν είναι τίποτε άλλο από την ιδεατή έκφραση των κυρίαρχων υλικών σχέσεων, είναι οι κυρίαρχες υλικές σχέσεις που συλλαμβάνονται σαν ιδέες, άρα είναι η έκφραση των σχέσεων που κάνουν μια τάξη κυρίαρχη, επομένως οι ιδέες της κυριαρχίας της. Τα άτομα που αποτελούν την κυρίαρχη τάξη, διαθέτουν ανάμεσα σ' άλλα συνείδηση, και άρα σκέφτονται. Στο βαθμό επομένως που κυριαρχούν σαν τάξη και καθορίζουν όλη την έκταση μιας εποχής, είναι αυτονόητο ότι το κάνουν αυτό παντού, επομένως ανάμεσα στα άλλα κυριαρχούν επίσης σε στοχαστές, σαν παραγωγοί ιδεών, και ρυθμίζουν την παραγωγή και διανομή των ιδεών της εποχής τους. Έτσι οι ιδέες τους είναι οι κυρίαρχες ιδέες της εποχής τους. Λόγου χάρη, σε μιαν εποχή και σε μια χώρα όπου η βασιλική εξουσία, ή αριστοκρατία και η αστική τάξη αγωνίζονται για την κυριαρχία και όπου επομένως η κυριαρχία είναι μοιρασμένη, ή θεωρία της διάκρισης των εξουσιών αποδείχεται σαν η κυρίαρχη ιδέα και εκφράζεται σαν ένας «αίώνιος νόμος».

Ο καταμερισμός της εργασίας, που τον συναντήσαμε κιόλας πιο πάνω (σελ. 62) σε μια από τις κύριες δυνάμεις της ιστορίας ως τώρα, εκδηλώνεται επίσης μέσα στην κυρίαρχη τάξη σαν καταμερισμός της πνευματικής και υλικής εργασίας, έτσι που μέσα σ' αυτήν την τάξη ένα μέρος εμφανίζονται σαν οι σκεπτόμενοι αυτής της τάξης (οι δραστήριοι ιδεολόγοι αντιλήψεων, που κάνουν κύρια πηγή των εσόδων τους την επεξεργασία της ψευδαίσθησης που έχει αυτή η τάξη για τον εαυτό της), ενώ η στάση των άλλων απέναντι σ' αυτές τις ιδέες και ψευδαισθήσεις είναι πιο παθητική και δεκτική, διότι αυτοί στην πραγματικότητα είναι τα δραστήρια μέλη αυτής της τάξης και έχουν λιγότερο χρόνο για να κατασκευάζουν ψευδαισθήσεις και ιδέες για τους εαυτούς τους. Μέσα σ' αυτήν την τάξη αυτός ο χωρισμός μπορεί ακόμα και ν' αναπτυχθεί σε μιαν ορισμένη αντίθεση και έχθρότητα ανάμεσα στα δυο μέρη, που όμως στην περίπτωση μιας πρακτικής σύγκρουσης, όπου η ίδια ή τάξη κινδυνεύει, αυτή ή αν-

τίθεση κι η έχθρότητα αυτόματα εκμηδενίζονται, και επίσης εξαφανίζεται ή ψευδαίσθηση ότι οι κυρίαρχες ιδέες δεν είναι οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης κι ότι τάχα είναι μια δύναμη διαφορετική από τη δύναμη αυτής της τάξης. Η ύπαρξη επαναστατικών ιδεών σε μιαν ειδική περίοδο προϋποθέτει ήδη την ύπαρξη μιας επαναστατικής τάξης. Για τις προϋποθέσεις της τελευταίας είπαμε κιόλας τα απαραίτητα παραπάνω (σελ. 81).

Αν τώρα, εξετάζοντας την πορεία της ιστορίας, αποσπάμε τις ιδέες της κυρίαρχης τάξης από την ίδια την κυρίαρχη τάξη και τους αποδίδουμε μιαν ανεξάρτητη ύπαρξη, αν περιοριζόμαστε να λέμε ότι αυτές ή εκείνες οι ιδέες ήταν κυρίαρχες μια δεδομένη εποχή, χωρίς να σκοτιζόμαστε για τους όρους της παραγωγής και τους παραγωγούς αυτών των ιδεών, αν έτσι αγνοούμε τα άτομα και τις παγκόσμιες συνθήκες που αποτελούν την πηγή αυτών των ιδεών, μπορούμε να πούμε λόγου χάρη ότι την εποχή που η αριστοκρατία ήταν κυρίαρχη, κυριαρχούσαν οι έννοιες τιμής, αφοσίωση, κτλ., και την περίοδο της κυριαρχίας της αστικής τάξης κυριαρχούν οι έννοιες ελευθερία, ισότητα, κτλ.\* Η ίδια ή κυρίαρχη τάξη συνολικά φαντάζεται ότι έτσι έχουν τα πράγματα. Αυτή ή αντίληψη της ιστορίας, που είναι κοινή σε όλους τους ιστορικούς, ειδικά από το δέκατο όγδοο αιώνα, θα συγκρουστεί αναγκαστικά με το φαινόμενο ότι κυριαρχούν όλο και πιο αφηρημένες ιδέες, δηλαδή ιδέες που όλο και περισσότερο παίρνουν τη μορφή της γενικότητας. Γιατί κάθε καινούργια τάξη που μπαίνει στη θέση μιας άλλης που κυριαρχούσε πριν απ' αυτήν, είναι υποχρεωμένη, απλώς για να πραγματοποιήσει το σκοπό της, να παρουσιάζει το συμφέρον της σαν κοινό συμφέρον όλων των μελών της κοινωνίας, ή, για να το εκφράσουμε με ιδεατή μορφή: πρέπει να δώσει στις ιδέες της τη μορφή της καθολικότητας, και να τις παρουσιάζει σαν τις μόνες λογικές και καθολικές έγκυρες. Η τάξη που κάνει μιαν επανάσταση εμφανίζεται εύθους εξ αρχής, έτσι και μόνο επειδή αντιτίθεται σε μια τάξη, όχι σε μια τάξη, αλλά σαν εκπρόσωπος ολόκληρης της κοινωνίας. Εμφανίζεται σαν ολόκληρη ή μάζα της κοινωνίας που αντιμετωπίζει την κυρίαρχη

\* /Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο: / Κατά γενικό κανόνα, ή ίδια η κυρίαρχη τάξη φαντάζεται ότι κυριαρχούν οι δικές της «έννοιες», και τις διακρίνει από τις κυρίαρχες ιδέες των προηγούμενων εποχών μονάχα με το να τις παρουσιάζει σαν αιώνιες αλήθειες. Αυτές οι «κυρίαρχες έννοιες» θα έχουν μια μορφή τόσο πιο γενική και γενικευμένη, όσο περισσότερο αναγκασμένη είναι η κυρίαρχη τάξη να παρουσιάζει τα συμφέρότά της σαν το συμφέρον όλων των μελών της κοινωνίας.

αρχη τάξη.\* Μπορεί να το κάνει αυτό, διότι στην αρχή τα συμφέροντά της πραγματικά συνδέονται περισσότερο με το κοινό συμφέρον όλων των άλλων μη κυρίαρχων τάξεων, διότι κάτω από την πίεση των μέχρι τότε συνθηκών το συμφέρον της δεν έχει μπορέσει ακόμα να αναπτυχθεί σαν το ιδιαίτερο συμφέρον μιας ιδιαίτερης τάξης. Η νίκη της επομένως ωφελεί επίσης πολλά άτομα των άλλων τάξεων που δεν κερδίζουν μια κυρίαρχη θέση, αλλά μονάχα στο βαθμό που αυτή δίνει τώρα σ' αυτά τα άτομα τη δυνατότητα ν' ανέβουν και να μπουν μέσα στην κυρίαρχη τάξη. Όταν η γαλλική αστική τάξη ανέτρεψε την εξουσία της αριστοκρατίας, έδωσε έτσι τη δυνατότητα σε πολλούς προλετάριους να ανέβουν πάνω από το προλεταριάτο, αλλά μονάχα στο βαθμό που θα γίνονταν άστοι. Κάθε καινούργια τάξη κατακτάει την ηγεμονία της μονάχα σε μιάν ευρύτερη βάση απ' αυτή που διέθετε ή προηγούμενα κυρίαρχη, ενώ η αντίθεση των μη κυρίαρχων τάξεων έναντιον της νέας κυρίαρχης τάξης αναπτύσσεται αργότερα, όλο έντονότερα και βαθύτερα. Και τα δυο αυτά πράγματα καθορίζουν το γεγονός ότι ο αγώνας που θα εξαπολυθεί έναντιον αυτής της νέας κυρίαρχης τάξης, αποσκοπεί με τη σειρά του σε μια πιό αποφασιστική και ριζική άρνηση των προηγούμενων όρων της κοινωνίας, από όσο μπόρεσαν να κάνουν κάτι τέτοιο όλες οι προηγούμενες τάξεις που επιδίωξαν την κυριαρχία.

Όλη αυτή η ψευδαίσθηση ότι η κυριαρχία μιας ορισμένης τάξης είναι μόνον ή κυριαρχία ορισμένων ιδεών, εξαφανίζεται φυσικά από μόνη της, από τη στιγμή που η ταξική κυριαρχία γενικά παύει να είναι ή μορφή οργάνωσης της κοινωνίας, δηλαδή από τη στιγμή που δεν είναι πιό αναγκαίο να παρουσιάζεται ένα ιδιαίτερο συμφέρον σά γενικό ή το «γενικό συμφέρον» σαν κυρίαρχο.

Από τη στιγμή που οι κυρίαρχες ιδέες έχουν χωριστεί από τα κυρίαρχα άτομα και, πάνω απ' όλα, από τις σχέσεις που προκύπτουν από ένα δεδομένο στάδιο του τρόπου παραγωγής, γθαίνει το συμπέρασμα ότι ή ιστορία θρίσκειται πάντοτε κάτω από την εξουσία των ιδεών, και είναι πιό πολύ εύκολο απ' αυτές τις διάφορες ιδέες να θγάλουμε αφαιρετικά «την

\* /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο: / Η καθολικότητα αντιστοιχεί (1) στην τάξη αντίθετα προς την κλειστή φεουδαρχική τάξη, (2) στο συναγωνισμό, παγκόσμια επικοινωνία, κτλ., (3) στη μεγάλη αριθμητική δύναμη της κυρίαρχης τάξης, (4) στην ψευδαίσθηση των «κοινών συμφερόντων (στην αρχή αυτή ή ψευδαίσθηση είναι σωστή), (5) στην άπατη των ιδεολόγων και τον καταμερισμό της εργασίας.

Ιδέα», την έννοια, κτλ., σαν την κυρίαρχη δύναμη στην ιστορία, και έτσι να κατανοήσουμε όλες αυτές τις ξεχωριστές ιδέες και έννοιες σαν «αυτοπροσδιορισμούς» από μέρους της έννοιας που αναπτύσσεται στην ιστορία. Είναι τότε επίσης φυσικό, ότι όλες οι σχέσεις των ανθρώπων μπορούν να όγουν από την έννοια του ανθρώπου, από τον άνθρωπο όπως νοείται, από την ουσία του ανθρώπου, από τον άνθρωπο. Αυτό έγινε από τους θεωρησιακούς φιλόσοφους. Ο ίδιος ο Χέγκελ όμολογεί στο τέλος της Φιλοσοφίας της Ιστορίας ότι «έξετάσε την πρόοδο της έννοιας μόνον» και ότι παρουσίασε την «αληθινή θεοδικία» μέσα στην ιστορία. (Σελ. 446). Και τώρα μπορούμε να επιστρέψουμε πάλι στους παραγωγούς της «έννοιας», στους θεωρητικούς, ιδεολόγους και φιλόσοφους, για να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι φιλόσοφοι, οι στοχαστές σαν τέτοιοι ήταν πάντοτε κυρίαρχοι στην ιστορία: πρόκειται για συμπέρασμα που όπως βλέπουμε έχει ήδη διατυπώσει ο Χέγκελ. Όλο το τέχνασμα για να αποδειχτεί ή ηγεμονία του πνεύματος στην ιστορία (ιεραρχία το όνομάζει ο Σπίνγκερ) περιορίζεται έτσι στις ακόλουθες τρεις προσπάθειες.

Άρ. 1. Πρέπει να ξεχωρίζουμε τις ιδέες αυτών που για έμπειρικούς λόγους, κυριαρχούν σαν υλικά άτομα και μέσα σε έμπειρικές συνθήκες, από τους ίδιους τους κυρίαρχους, και έτσι ν' αναγνωρίζουμε την κυριαρχία των ιδεών ή ψευδαισθήσεων στην ιστορία.

Άρ. 2. Πρέπει να θάλουμε μια τάξη σ' αυτήν την κυριαρχία των ιδεών, να αποδείξουμε μια μυστικιστική σύνδεση ανάμεσα στις διαδοχικές κυρίαρχες ιδέες, που την κατορθώνουμε όταν τις καταλάβουμε σαν «αυτοπροσδιορισμούς της έννοιας». (Αυτό είναι δυνατό, διότι εξ αίτίας της έμπειρικής τους βάσης αυτές οι ιδέες συνδέονται πραγματικά ανάμεσά τους και διότι, νοούμενες άπλως σαν ιδέες, γίνονται αυτο-διακρίσεις, διακρίσεις καμωμένες από τη σκέψη).

Άρ. 3. Για να εξαλείψουμε τη μυστικιστική εμφάνιση αυτής της «αυτοκαθοριζόμενης έννοιας» τη μετατρέπουμε σε πρόσωπο — την «Αυτό-Συνείδηση» — ή, για να φανεί τελείως υλιστική, τη μετατρέπουμε σε περισσότερα πρόσωπα, που αντιπροσωπεύουν την «έννοια» στην ιστορία, δηλαδή σε «στοχαστές», «φιλόσοφους», ιδεολόγους, που με τη σειρά τους κατανοούνται σαν οι κατασκευαστές της ιστορίας, σαν το «συμβούλιο των φρουρών», σαν οι κυρίαρχοι.\* Έτσι όλο το σώμα των υλιστικών στοιχεί-

\* (Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:) Ο "Ανθρωπος = το σκεπτόμενο ανθρώπινο πνεύμα».

ων ἔχει ἐξαλειφθεῖ ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ μποροῦν πιά νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθερα τὰ ἡνία τῶν ἀλόγων τῆς θεωρησιακῆς ἐξέτασης τῆς ἱστορίας.

Αὕτῃ τὴν ἱστορικὴ μέθοδο ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴ Γερμανία, καὶ εἰδικὰ τὸ γιατί ἐπικρατοῦσε, πρέπει νὰ τὴν ἐξηγήσουμε ξεκινώντας ἀπὸ τὴ σχέση της μὲ τὴν ψευδαίσθηση τῶν ιδεολόγων γενικά, λ. χ. τὶς ψευδαισθήσεις τῶν νομικῶν, πολιτικῶν (καὶ τῶν πρακτικῶν πολιτικῶν ἐπίσης), ἀπὸ τὶς δογματικὲς ὀνειροπολήσεις καὶ διαστρεβλώσεις αὐτῶν τῶν προσώπων. Αὐτὸ ἐξηγεῖται πολὺ εὐκόλα ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τους τοποθέτηση στὴ ζωὴ, στὴ δουλειά τους καὶ στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας.

Ἐνῶ στὴν καθημερινὴ ζωὴ ὁ κάθε shopkeeper<sup>1</sup> ξέρει πολὺ καλὰ νὰ ξεχωρίζει ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζεται κάποιος ὅτι εἶναι καὶ σ' αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ εἶναι, οἱ ἱστορικοὶ μας δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀποκτήσει αὕτῃ τὴν τετριμμένη ἱκανότητα. Παίρνουν κάθε ἐποχὴ σύμφωνα μὲ τὰ λόγια της καὶ πιστεύουν πὼς κάθε τι ποὺ λέει καὶ φαντάζεται γιὰ τὸν ἑαυτοῦ της εἶναι ἀληθινό.